AANLEIDING TOT

HUISELIJKE EN MAATSCHAPPELIJKE WELVAART;

MET HET OOG OP DE SOCIALISTISCHE BEWEGING DEZER DAGEN.

EEN VOLKSBOEK.

NAAR HET HOOGDUITSCH VAN F. KALLE,

DOOR

D. C. NIJHOFF.

DEVENTER,
A. TER GUNNE.
1878.

D. C. NIJHOFF,

HUISELIJKE EN MAATSCHAPPELIJKE WELVAART.

AANLEIDING TOT

HUISELIJKE EN MAATSCHAPPELIJKE

WELVAART;

MET HET OOG OP DE SOCIALISTISCHE BEWEGING
DEZER DAGEN.

EEN VOLKSBOEK.

NAAR HET HOOGDUITSCH VAN F. KALLE,

DOOR

D. C. NIJHOFF.

DEVENTER,
A. TER GUNNE.
1878.

VOORWOORD.

Een der jongste levensbeschrijvers van onzen de Genestet, de Heer C. P. Tiele, deelt ons mede, dat het een der laatste plannen van den onvergetelijken dichter uitmaakte, om, gelijk hij in zijn Leekedichtjens het godsdienstig vraagstuk van onzen tijd uit verschillende oogpunten had bezien, ook in dergelijke puntdichtjens zijne gedachten over de maatschappelijke kwesties, die onzen tijd bewegen, uit te spreken.

Wel mogen wij ook daarom den vroegtijdigen dood van dien dichter betreuren, want ik verbeelde mij, en niet ten onrechte, geloof ik, dat, gelijk zijne godsdienstige Leekedichtjens zoovele strijdende en zoekende zielen voor het bezwijken behoeden, zoo ook die maatschappelijke Leekedichtjens, onder alle aangrijpende vraagstukken van onze eeuw, voor ons een baken zouden zijn gebleven.

Toch meen ik, dat wij wel eenigszins de gedachten van de Genestet, die hem bij dien arbeid zouden bezield hebben, kunnen op het spoor komen. Het ontbreekt toch geen zijner bundels gedichten aan zijdelingsche blikken, die hij wierp op de wereld, die hem omgaf. Hij was niet blind voor de raadselen, de onoplosbare raadselen, die het leven te aanschouwen geeft. Hoort o. a. hoe hij zich uitlaat in het gedicht: „Uit het dagboek van een gelukkige:"

Sints daar is veel verkeerd, en menig stille wonde
Waaraan mij 't harte bloedt tuigt van des levens strijd;
Ik ken uw jamm'ren thans, Dood, Armoe, Krankte, Zonde,
'k Weet, hoe de weemoed lacht en hoe de weelde lijdt.

Doch al vertoonde zich ook ramp aan ramp aan zijne vragende oogen, al werd hij tot in het binnenste zijner ziel aangegrepen door

ieder raadsel:
Het kwaad zoo groot,
De smart zoo schriklijk
Door rouw en dood,

het ontbreekt bij hem nimmer aan lichtstralen, die zijn vroom gemoed over de donkerheid van alle jammeren wierp.

Zoo is b.v. ook het geval bij het pijnigend vraagstuk van onze dagen, den zoogenaamden strijd tusschen arbeid en kapitaal. Niet dat de Genestet daarover rechtstreeks in zijn gedichten heeft gesproken. Pas na zijn dood heeft dit maatschappelijk vraagstuk eerst die geweldige proportien aangenomen, die we het in de socialistische bewegingen van onzen tijd zien bereiken.

En toch, wanneer onze zanger zijn plan had kunnen ten uitvoer brengen en onzen tijd had mogen beleven, hoe zou zijn vroom gemoed, ook bij de volle erkentenis van menige sombere slagschaduw die dit vraagstuk werpt op het maatschappelijk leven, toch ook daarin lichtstralen, heldere lichtstralen hebben ontdekt!

Wij kunnen zelfs met zekerheid bepalen, welke bemoedigende toon door de smartkreten heen telkens zou zijn vernomen. Welk een open oog hij ook zou getoond hebben te bezitten voor de raadselen van het maatschappelijk leven: eindeloos zou hij zeker zijn praktischen raad, in zijn Leekedichtjen „De Practici" hebben gevariëerd:

Kracht, gezondheid, raad en baat
  Voor uw zielenooden,
Is in de ARBEID, in de DAAD,
  U van God geboden!

WERK EN MIN, ziedaar de troost!
  Bouw een HUIS op aarde!
Leef en streef voor gade en kroost!
  Kweek de schoone gaarde!

Hij toch, die zelf bij ervaring al den zegen van het huiselijk leven kende en die telkens dat gelukkige te huis roemde, boven alles wat de schoonste natuur hem kon doen genieten, zou zeker ieder hebben toegeroepen, onder welken maatschappelijken kommer ook gebogen, wat hij zelf „op reis" zoo dikwijls gevoelde:

Uw hart zij t'huis!

Het grootste gedeelte van alles, wat den arbeidenden stand of, wat zeg ik? iederen stand in de hedendaagsche maatschappij kan drukken, wordt opgelost, wanneer het hart is t'huis. Oude waarheid, maar een waarheid, die met nieuwe kracht ons tegenwoordig geslacht wel mag worden ingeprent.

Deze gedachten stonden mij voor den geest bij de bewerking van bijgaand geschrift, naar aanleiding van een duitsch werkje van Fritz Kalle „Wirthschaftliche Lehren" genaamd. Ik zeg: „naar aanleiding van", dewijl bij de behandeling onze Nederlandsche toestanden steeds zijn in aanmerking genomen.

Terecht brengt de duitsche Schrijver in zijne inleiding de huishoudkundige regelen, die hij bespreekt, in betrekking tot de veranderde strekking van het volksonderwijs in onzen tijd. Lag voorheen het zwaartepunt van dat onderwijs uit-

sluitend in de godsdienstige opvoeding, thans moet het doel van het onderwijs „opvoeding voor het leven" zijn. Deze gedachte geldt reeds aanstonds ook ons volk. Ook in Nederland is gelukkig het onderwijs aan de overheerschende macht der kerk ontworsteld en thans door de nieuwe wet in dien geest meer en meer bevestigd. Des te meer moeten dan ook hier reeds vroegtijdig de zedelijke grondbeginselen van huiselijke en maatschappelijke welvaart der jeugd worden ingeprent.

Voor jongeren en ouderen, voor armen en rijken zenden wij dit werkje de wereld in, en vertrouwen, dat bij opvolging der hier verkondigde lessen de algemeene welvaart en tevredenheid genoegzaam zullen toenemen om aan geen gewelddadige oplossing der sociale kwestie noch sociaal-demokratie te denken.

UTRECHT, Aug. 1878.

D. C. NIJHOFF.

INLEIDING.

Een der belangrijkste wetenschappen van onzen tijd is zonder eenigen twijfel de volkshuishoudkunde. De kennis van de wetten, waardoor de volkswelvaart wordt beheerscht, kan voor de praktijk van het leven schooner vruchten afwerpen dan menige andere wetenschap. Doch in rechtstreeksche verhouding tot de belangrijkheid dier wetenschap staat hare moeielijkheid. De ingewikkelde, menigvuldige en steeds afwisselende verhoudingen van het maatschappelijke leven maken de grondige kennis der volkshuishoudkunde uiterst bezwaarlijk. Overal blijven steeds opene vraagstukken, die weder met andere vraagstukken ten nauwste samenhangen. Daaruit volgt, dat de vaststelling van beginselen, die uit een gebrekkige kennis worden afgeleid, altijd min of meer in de lucht hangen; hetgeen des te gevaarlijker is, omdat de Staat, die natuurlijk groot belang heeft bij de volkswelvaart, licht geneigd is, om zijn staathuishoudkundige politiek te richten naar deze beginselen en wetten, die men gaarne aanstonds en praktisch in het leven wil zien treden. De geschiedenis bewijst genoeg, hoe gevaarlijk dit is, als het vastgesteld beginsel bij nader onderzoek wordt bevonden valsch te zijn.

Van daar, dat de ernstigste volkshuishoudkundigen van onzen tijd zich liever met allen ijver op de studie

der feiten toeleggen, terwijl zij aan de toekomst, die met meerder kennis zal zijn toegerust, de vaststelling der wetten overlaten.

Zou er echter bij zulk een stand van zaken, terwijl aan de eene zijde de bouwstoffen voor de toekomst worden verzameld en aan de andere zijde in de praktijk van het leven vele gevaarlijke stellingen ingrijpen, die tot den rang van wetten en beginselen worden verheven, zou er, zeg ik, niet eenige zekerheid te midden van zooveel problematisch te vinden zijn? Zouden alle wetten, waardoor de volkswelvaart wordt beheerscht, nog moeten worden gevonden? Zou, terwijl de strijd tusschen de orthodoxe œconomie en het katheder-socialisme *) ook in ons vaderland, de wetenschap der toekomst voorbereiden, niet een enkel lichtpunt zijn te ontdekken aan den maatschappelijken hemel? Zouden er, behalve de wetten, die de wetenschap der toekomst zal vaststellen, geene onwrikbare wetten bestaan, waarop luidens de getuigenis van alle tijden, voor een groot deel de volkswelvaart berust, zonder dat er eenige twijfel aan de waarheid dier wetten kan bestaan?

Volgens mijn overtuiging bestaan die wetten, en worden zij slechts daarom zoo licht over het hoofd gezien, omdat zij zoo dicht bij ons liggen. Het naastbijliggende toch wordt zoo vaak in het leven verwaarloosd. En toch moet men in de volkshuishoudkunde van dat naastbijliggende uitgaan. Dat is de huishoudkunde van het

---

*) Getuige de strijd tusschen de Heeren J. d' Aulnis de Bourouil en H. Goeman Borgesius, waarvan de eerste in zijn redevoering: „Het katheder-socialisme" dit verschijnsel in naam der waarheden van de oude œconomie bestreed, terwijl de laatste in de „Vragen des Tijds" zijn antwoord niet schuldig bleef.

individu, van het huisgezin. Onomstootbaar toch is de wet des levens, dat de grondslag van maatschappelijke welvaart in huiselijke welvaart is gelegen.

Aan de huishouding van het individu zal dus in de eerste plaats onze aandacht gewijd zijn; om daarna in verband tot de welvaart van den afzonderlijken mensch over den œconomischen toestand van het geheele volk te spreken. Wij beginnen dus met het onderzoek, hoe de middelen voor het levensonderhoud verkregen en gebruikt worden, of hoe het geld in huis komt en hoe het ten meeste nutte moet worden besteed. Eenige algemeene opmerkingen moeten echter voorafgaan, vooral over de beteekenis en het onderling verband van allen maatschappelijken arbeid.

HOOFDSTUK I.

DE ARBEID.

Het is te meer noodig dat wij over den zamenhang van allen arbeid eenige opmerkingen doen voorafgaan, omdat het vooral in onzen tijd niet ontbreekt aan stemmen, die den eenen arbeid in vergelijking met den anderen minachten, ja zelfs het nutteloze van sommigen arbeid trachten te betoogen. Vooraf toch dient vast te staan de hooge beteekenis, die aan elken maatschappelijken arbeid, van welken aard ook, moet worden toegekend. Nimmer zal er huiselijke welvaart aanwezig zijn, wanneer de arbeid, die door het hoofd des gezins wordt bedreven, door hem zelven wordt geminacht. Nimmer zal er maatschappelijke welvaart zijn, zoolang de verschillende standen en klassen der maatschappij elkanders arbeid niet waardeeren.

En toch! hoe vaak geschiedt zulks. Men is zelfs een dwaas onderscheid gaan maken tusschen zoogenaamd productieven en onproductieven arbeid en beschouwt den laatsten uit een huishoudelijk oogpunt als een zaak van minder waarde. Dat onderscheid is zelfs in den laatsten tijd weder door vele voorstanders van de sociale revolutie als een wapen gebezigd, om de arbeiders tegen de overige leden der maatschappij op te zetten. Het omgekeerde verschijnsel van vroegere dagen herhaalt zich thans. Voorheen beschouwde men

den arbeid, die gericht was op de voortbrenging van stoffelijke goederen, als een werk den vrijen man onwaard. Men zag er uit de hoogte op neder, en liet het aan de slaven over. Tegenwoordig is een deel der arbeiders geneigd, om de waarde van die werkzaamheden, die niet onmiddellijk op de voortbrenging van stoffelijke goederen gericht is, gering te achten. Dat nu is even valsch als gevaarlijk. Het grootste deel van de werkzaamheden, die men „onproduktief" noemt, heeft middellijk den grootsten invloed op de voortbrenging; en zelfs al ware dit niet in die mate het geval, voor de welvaart van het geheel zijn ze noodig, ja zij maken eerst het leven der menschelijke bestemming waard. Is toch het zinnelijk genot niet het einddoel van het leven, hoeveel minder dan de voortbrenging, die enkel op de vervaardiging van stoffelijke goederen gericht is! Een volk, dat de hoogere doeleinden van het leven verwaarloost en uitsluitend leeft voor de verkrijging van stoffelijke zaken, zal aan den verworven rijkdom te gronde gaan. De geschiedenis biedt daarvan menig voorbeeld aan. Het verval van het Romeinsche rijk lag in den rijkdom en de daaruit voortvloeiende geestelijke verwildering van het volk. Spanje, waar eertijds de zin voor beschaving zoo bijzonder was ontwikkeld, ging spoedig na de ontdekking van Amerika en het daardoor toenemen van den rijkdom geestelijk ten onder. En zoo wordt bij ieder volk door de sterke eenzijdige vermeerdering van het stoffelijk vermogen de zedelijke grondslag, waarop alleen het waarachtig welzijn van een volk berust, ondermijnd. Alleen dan, wanneer de vermogens van den geest in gelijke verhouding met het stoffelijk welzijn vermeerderen, kan het laatste tot een zegen worden.

En niet alleen leert de geschiedenis ons hoe onvermogend de stoffelijke goederen op zich zelve zijn, om een volk tot welvaart te brengen, maar ook eenig nadenken kan ons overtuigen van den nauwen samenhang tusschen den arbeid van den geleerde, den onderwijzer, den arts, den ambtenaar enz. en den arbeid, die gericht is op de voortbrenging van louter stoffelijke goederen.

Of hebben de groote uitvinders van de boekdrukkunst, van de stoommachine enz. het scheppingsvermogen van den arbeid niet verhonderdvoudigd? Steunden deze ontdekkingen wederom niet op den geestesarbeid van de vóór hen levende natuurkundigen en andere geleerden? Waarlijk men moet blind zijn, als men den arbeid van dezen voor onproductief houdt. Het is niet anders dan kortzichtigheid, wanneer men alleen waarde hecht aan hetgeen met oogen gezien wordt en den nauwen samenhang vergeet, die er bestaat tusschen den arbeid des geestes en den arbeid, die de onmiddellijke voortbrenging van stoffelijke goederen bedoelt. Men denke b.v. aan den onderwijzer der jeugd! Zou soms de arbeid van hem, die dag aan dag en week aan week zijne leerlingen tracht te vormen voor het maatschappelijk leven, hun allerlei wetenschap mededeelt en verstand en gemoed tracht te leiden, een nutteloze moeten genaamd worden? Een dwaas, die het zou willen beweren! Alleen de luiaard, die het uur zegent, waarop hij de school heeft verlaten, om naar den lust zijns harten te leven, zal spottend nederzien op den arbeid van den schoolmeester. De knappe en degelijke werkman zal zich altijd met vreugde herinneren de voor zijn arbeid onmisbare lessen, die hij op de school heeft ontvangen en bij er-

varing wetende, hoeveel de onderwijzer der jeugd tot den grooten maatschappelijken arbeid bijdraagt, zal hij het als een zijner eerste plichten beschouwen, zijn eigen kinderen niet te spoedig tot eigen voordeel te gebruiken, maar hen veeleer zoolang mogelijk aan de opvoedende zorg van den onderwijzer toe te vertrouwen. Door dezen toch zal hun niet alleen de noodige kennis worden medegedeeld, die voor elken maatschappelijken arbeid onmisbaar is, die de landbouwer, niet minder dan de ambachtsman moet weten, maar ook de zedelijke grondbeginselen, zonder welke geen arbeid vruchtbaar kan zijn, zullen hen op de school worden ingeprent. Eere daarom aan die mannen als medewerkers aan het groote werk der voortbrenging, die met groote zelfopoffering hunne krachten wijden aan de geestelijke en zedelijke opvoeding der jeugd!

En zou hetzelfde niet gelden van elken zoogenaamd onproductieven arbeid? Zou bij eenig nadenken zelfs niet de arbeid van den ambtenaar van den staat, en van den krijgsman onmisbaar zijn voor het geheel? Inzonderheid wordt vaak op den arbeid van den laatsten minachtend nedergezien. En ook wij moeten zeggen, dat wij geene onvoorwaardelijke vereerders zijn van den krijgsmansstand. Te hoog opgevoerde staatslasten ter wille van het leger en zijne behoeften achten wij in strijd met eene gezonde volkshuishoudkunde. Daardoor wordt een militarisme in een volk aangekweekt, doodend voor de individuëele zelfstandigheid en wordt voedsel gegeven aan denkbeelden van trots en eerzucht, die op den duur het stoffelijk welzijn van een natie kunnen benadeelen. En toch! even onvermijdelijk als de geheele maatschappelijke inrichting, even onvermijdelijk is ook de krijgsmansstand. Ja, in onze maat-

schappelijke inrichting bekleedt die stand eene voorname plaats. Zoolang toch het individu niet zeker is van zijn leven en van het genot der vruchten van zijn arbeid, baat de arbeid zelfs hem niet. Wij zijn door den vredelievenden toestand, waarin ons vaderland nu reeds zoovele jaren gelukkig verkeert, wel eenigszins blind geworden voor het onmisbare van den krijgsmansstand. En toch behoeven wij slechts op te klimmen tot de geschiedenis der Fransche overheersching van ons vaderland, om ons te overtuigen, hoe een volk aan inwendige onrust ten prooi, zich in al zijn porien met stoffelijken ondergang bedreigd ziet. Middellijk hebben dus ook zij, die zich wijden aan de handhaving van orde en vrede, deel aan den productieven arbeid. De onmiddellijke deelneming derhalve aan de voortbrenging van stoffelijke goederen geeft niemand het recht om den schijnbaar minder productieven arbeid van anderen te minachten. Integendeel een eenigszins diepere blik in de samenstelling der maatschappij brengt ons tot de erkentenis, dat zij, ook bij alle schaduwzijden, die zij vertoont, een wonderlijk schoon samenstel is. Alle deelen grijpen in elkander, behoeven elkander, vullen elkander aan. Onderlinge verantwoordelijkheid is haar eerste wet, en wel verre dus dat onze tijd zou geroepen zijn, om de voegsels van dat ordelijk gebouw te verbreken, heeft hij integendeel de roeping, om den arbeid van den kleinsten tot instandhouding van 't geheel even groot te schatten als den arbeid van den grootsten.

Want vergeten wij niet, dat ook de arbeid, die aan de voortbrenging van stoffelijke goederen besteed wordt, in het samenstel van het groot geheel niet gering moet geschat worden. Even zoo zeker toch als de mensch

tot geestelijk leven is geroepen, even zeker is hij door de aardsche huishouding aan de stof verbonden, en is dus elke arbeid, die op dat stoffelijk leven is gericht, noodzakelijk. George Sand zegt van den arbeid, waarbij inspanning onzer lichaamskrachten noodig is: „De invloed van dien arbeid is slechts verstompend voor hen, die hem verachten. De goede arbeider, die zich met de ruwe taak van het spitten niet verveelt, zal u glimlachende zeggen, dat hij den arbeid liefheeft." Wij zullen niet den bloot lichamelijken arbeid gaan idealiseeren. Wij weten maar al te goed, welke schaduwzijden aan zulk een leven zijn verbonden. Of ontsnapt ons niet dikwijls van zelf een kreet van medelijden, wanneer wij in de snikheete dagen van den zomer, terwijl wij zelve een verkoelend plekje in de schaduw van 't geboomte opzoeken, aan die veldarbeiders denken, die in de brandende zonnehitte den oogst van de velden moeten binnenhalen? Doch is het daarom geene waarheid, dat het een ramp voor de menschheid zou wezen, als alle lichamelijke inspanning en vermoeienis van onze schouders werd genomen. Wij zouden alleen een juister evenwicht voor alle menschen begeeren, tusschen hun lichamelijken en geestelijken arbeid. De arbeid zelf blijft en zal blijven voor elken mensch de eerste levensvoorwaarde. Blijven er daarom geene vragen bestaan? Is daarom alles wat wij zien, even bemoedigend? Verre van daar. Wij moeten getuigen zijn van vele gruwelen, van vele nooden, van vele wonden, van veel vernederenden arbeid in de maatschappij! Doch niet aan haar en haar inrichting ligt de schuld *);

---

*) Op enkele der voornaamste bedenkingen komen wij in den loop van dit geschrift terug.

maar aan de zelfzucht en het koude hart der menschen. Begreep ieder lid der samenleving zijne hooge roeping, werd het eigenbelang, de spil van alle maatschappelijk verkeer, geen grove baatzucht en winstbejag, maar ging het gepaard met oprechte deelneming in het lot van allen — de thans door zoovelen gevloekte maatschappij zou door ieder om strijd gezegend worden. Het kapitaal zou overal den arbeid als zijn onmisbare kracht erkennen. De arbeid zou overal het kapitaal als zijn vriend begroeten.

Daarhenen moeten weder aller gedachten gericht worden. De onverbreekbare band tusschen aller arbeid moet weder worden erkend. Daaruit alleen toch kan de ware gezindheid, de ware stemming geboren worden, die voor het welslagen van allen arbeid onmisbaar is. Waar ook geplaatst, in welken kring ook arbeidzaam, de woorden van de Génestet moeten ieder bezielen :

Vroom en vrolijk, frisch en vroeg
Met de zonne wakker,
Strek uw handen naar den ploeg,
Op den grooten akker.

Kracht, gezondheid, raad en daad
Voor uw zielenooden,
Is in d' arbeid, in de daad
U van God geboden.

HOOFDSTUK II.

GRONDREGELS IN HET BEROEPSLEVEN.

Zonder ons te verdiepen in de vraagstukken, die de hedendaagsche maatschappij voor elk die denkt en lief heeft, opwerpt, hebben wij in het eerste hoofdstuk den arbeid genomen zooals hij is, omdat wij innig overtuigd zijn, dat, welke wijzigingen de maatschappij der toekomst ook moge ondergaan, voor elkeen de arbeid de onmisbare levensvoorwaarde zal blijven en voor allen meer zal worden. Het was daarbij ons oogmerk, om helder te doen uitkomen, dat de ware gezindheid, de goede stemming bij den arbeid eerst dan kan aanwezig zijn, wanneer elk zich in het groot maatschappelijk geheel op zijn aangewezen plaats gevoelt. Die goede stemming is daarbij een der eerste voorwaarden, waarop de huiselijke welvaart moet berusten. Of hoe zal ons huis een plaats van rust en vrede voor ons wezen, zoo onze arbeid daar buiten niet met lust wordt ondernomen; zoo verbittering tegen de maatschappij ons gemoed verontreinigt, zoo we niet met opgewekten geest den ochtendstond aanvangen en opgeruimd des avonds huiswaarts keeren.

Doch die goede stemming, die lust in den arbeid is niet genoeg. Nog andere grondbeginselen moeten worden opgevolgd, wil onze arbeid vruchtbaar zijn en

ons huis gezegend. Wij spreken daarover in dit tweede hoofdstuk. Die grondbeginselen, die ik op het oog heb, zijn ten deele van zedelijken, ten deele van verstandelijken aard. Onder de regelen van zedelijken aard moet allereerst onze aandacht gewijd zijn aan

a. **Eerlijkheid.**

Deze deugd der eerlijkheid mag waarlijk wel met nadruk in onze dagen aan ieder worden ingeprent. Wij zijn geene onvoorwaardelijke aanbidders van den ouden goeden tijd. Wij zien niet alles rondom ons uit een donkeren bril. Maar toch kan het niet ontkend worden, dat tengevolge van den reusachtigen vooruitgang der nijverheid, tengevolge van den vroeger ongekenden strijd voor het bestaan, de goede trouw en eerlijkheid in het beroepsleven zijn achteruitgegaan. Het schijnt zelfs hier en daar, in sommige kringen als wet te zijn aangenomen, dat de eerste beginselen van zedelijkheid niet van toepassing zijn op het handels- en verkeersleven. Waarheid en eerlijkheid worden daar als kinderachtige bijgeloovigheden op zijde gedrongen, om plaats te maken voor leugen en bedrog. Een Fransch komedieschrijver, E. Scribe genaamd, maakt in een zijner werken dit droeve feit uit ons hedendaagsch maatschappelijk leven op de volgende wijze aanschouwelijk. Een fransch officier, die jaren lang zijn vaderland had verlaten en in Africa had gediend, komt in Parijs terug, maar kan zich geene voorstelling maken van het afschuwelijke weefsel van onwaarheden, waarin de samenleving is gewikkeld geworden. Hij neemt alles ernstig op, maar ziet, dat hij van alles de dupe is. Hij gelooft ter goeder trouw de berichten, door dagbladen hem meegedeeld, maar

komt telkens bedrogen uit. Hij beklaagt zich daarover diep verontwaardigd bij een bekende, die hem het volgend antwoord geeft: „Dat alles verwondert u, mijn vriend? maar dat is hier aangenomen. Ieder weet, behalve gij, dat er in deze stad geen enkel waar woord wordt gedebiteerd; dat de leugen bij privilegie en octrooi heerschende is en dat er niets anders waar is dan de „Puff en de reclame.... De Puff is de kunst, om tot zijn voordeel de zaak, die niet bestaat, te doen bloeien. Het is de leugen gebracht in den staat van speculatie."

Het behoeft geen betoog, dat onze komedieschrijver, waar hij dat denkbeeld verder ontwikkelt, den toestand overdrijft. Doch al is er in de werkelijkheid de helft slechts van waar, dan is het reeds treurig genoeg. En inderdaad! het is zoo, onze hedendaagsche maatschappij wordt helaas! in het groot en in 't klein dikwijls door den leugen beheerscht. Van de hoogste kringen der samenleving tot in de kleinste sferen van het maatschappelijk verkeer wordt de leugen aangemerkt als het beste middel om vooruit te komen. De Amerikaansche humbug is spreekwoordelijk geworden en heeft, door het snel verkeer der volken, overal zich weten te nestelen.

Zou ons vaderland daarvan bevrijd zijn gebleven? Zou hier in alle kringen nog die zelfde waarheid en nauwgezetheid in beroep en verkeer aanwezig zijn, die onze vaderen tot zulk een eer verstrekten en waardoor hun handel een ongekenden bloeitijd bereikte?

Gelukkig is er in ons land nog veel goede trouw en eerlijkheid. Elke stad van ons vaderland kan zijne huizen en zaken noemen, waar deze voortgaan te heerschen trots den geest des tijds. En toch, ook het marktgeschreeuw en de kwakzalverij hebben bij ons

bedroevende verhoudingen aangenomen. Van wat al vervalschingen, tot zelfs van eet- en drinkwaren toe, spreken ons niet dagelijks de nieuwstijdingen! Wat al koopjes worden ons niet in allerlei advertentien aangeboden! Tegen welke ongehoord lage prijzen worden sommige zaken niet verkocht, alleen met het doel, om een groot publiek, dat zich later bedrogen ziet, het geld uit den zak te kloppen! Wat een puff, wat een humbug is er ook in onze beroepswereld te ontdekken!

En het treurigst van dit alles is, dat men zich zulk een handelwijze niet schaamt, maar integendeel haar aanmerkt als de vrucht van een praktische levenswijsheid! „Wees niet al te rechtvaardig!" Dit is een woord uit den bijbel, dat velen onzer tijdgenooten bijzonder naar den smaak is. Maar men vergeet daarbij, dat deze praktische raadgeving, door een wijzen Prediker uit de joodsche oudheid gegeven, voor ons is te niet gedaan door het ernstige woord van hem, die sprak: „Wees in het kleinste getrouw!" Ja, in het kleinste getrouw! Dat moet de leuze zijn van elk in zijnen arbeidskring. En schijnt het soms waar te zijn, dat er wel eens op leugenachtigen, oneerlijken handel zegen rust — dit gebeurt zeker wel eens en op zoo iemand wijzen dan allen, die meenen, dat de moraal in het bedrijvige leven overbodig is. Het is echter een hoogst zeldzame uitzondering, als zoo iets plaats heeft. Meestal wordt het bedrog spoedig ontdekt en verliezen zij, die zich van oneerlijke middelen bedienen, om een buitengewone winst te behalen, spoedig alle achting en krediet. De geschiedenis van volken en van individuen is daar, om te bewijzen, dat het oude spreekwoord waarheid blijft: Eerlijk duurt het langst. Niemand late zich dan ook door den strijd om het bestaan, door de dik-

wijls pijnlijke concurrentie tot middelen verleiden, die den strengsten toets der zedelijkheid niet kunnen doorstaan. Wat door oneerlijke middelen schijnbaar winst is, blijkt toch op den duur verlies te zijn: allereerst verlies van een rein geweten, een zuiver gemoed, maar daarna ook zonder eenigen twijfel verlies in de stoffelijke beteekenis des woords. Van welken aard dan ook onze arbeid zij, zijn wij steeds indachtig de versregels van denzelfden dichter, dien wij reeds meer als getuige van onze zaak inriepen:

> Schaam 't grove brood, het grove kleed,
> En 't grove werk u niet;
> De beste dauw is 't eerlijk zweet
> Dat van uw voorhoofd vliet *).

---

b. Vlijt en Volharding.

Is de eerlijkheid, de kreukelooze waarheidsliefde een der eerste zedelijke eischen, die voor het welslagen van iederen arbeid onmisbaar is, eerlijk is niet genoeg. Daar zijn toch menschen in overvloed, wien het onmogelijk is, te liegen, bij wie de waarheidsliefde zulk een aangeboren deugd is, dat ze niet onoprecht in hun handel en wandel kunnen zijn; en die toch met dat al niet vooruitkomen. Kan er bij dezen dan wellicht ook een ander gebrek bestaan, dat hen op den weg der welvaart in den weg staat? Ongetwijfeld. Zij kunnen b.v. missen de noodige vlijt en volharding bij den hun opgelegden arbeid. Hoevelen zien we rondom ons in het leven, wien het aan deze eigenschappen ont-

*) Aan een Heereboer. Zie Eerste Gedichten.

breekt. Zij werken ja, maar van nature tot rust en gemak geneigd, zien zij tegen de minste inspanning hunner krachten op. Schoolknapen geeft men als teeken van goedkeuring vaak bewijzen van vlijt. Hoevelen in de school van het leven, in de groote maatschappelijke wereld zouden zulke bewijzen erlangen, zoo die ook daar werden uitgereikt? En toch die inspanning is noodig, die vlijt en volharding zijn onmisbaar, op elk gebied van het leven, zoowel bij hen, die door de gaven van hunnen geest als door hen, die met hun handenarbeid hun dagelijksch brood verdienen. Het komt veeltijds bij de eerstgenoemden voor, dat deze meenen alleen door een gelukkigen natuurlijken aanleg, door aangeboren talenten zich een weg door het leven te kunnen banen. En zeker, wij zullen die natuurlijke gaven niet gering schatten. Gelukkig de sterveling, die van zijn geboorte af in kiem met zich brengt een deel van dat heerlijk scheppingsvermogen, dat wij iederen dag van ons leven in het heelal kunnen bewonderen. Aangeboren talent is gewis van hooge waarde; want er zijn zelfs kunsten en wetenschappen, die zonder dat aangeboren talent altijd vruchteloos zullen worden beoefend. Doch zoo ergens dan ligt hier het gevaar voor de hand, dat men op die oorspronkelijke gaven te veel vertrouwt. Hoevele rijk aangelegde naturen zijn dientengevolge jammerlijk ondergegaan! Zij daarentegen, die door een dankbare nakomelingschap nog steeds als lichten worden erkend, hebben onder aanhoudende inspanning hunne natuurlijke gaven ontwikkeld, gereinigd en geadeld. Wat zou een Newton geworden zijn, zoo hij niet jaren lang had nagedacht over den bouw des heelals en zich eenvoudig tevreden had gesteld met

zijn natuurlijke gaven? Een droomer wellicht, maar geen ontdekker van een wereldorde, die de grondslag blijft voor alle vordering in kennis en wetenschap. Wat zou een Columbus geworden zijn, zoo hij op de eerste weigering van den koning van Spanje zijn plan had opgegeven? Wat, indien hij trots den tegenstand zijner varensgezellen op den breeden Oceaan niet volhard had? Wederom een droomer wellicht, maar geen ontdekker van een nieuwe wereld, die de gedaante der aarde zou veranderen. En dan die breede lijst van schilders en dichters en toonkunstenaars, die tijdgenoot en nakomelingschap met hunne voortbrengselen verkwikken! Zoo zij zich hadden nedergezet in ijdele rust, en alleen vertrouwd hadden op de plotselinge werkingen van hun geïnspireerden geest; zoo zij niet hadden gedacht en gewerkt en gestreden, hunne namen waren tegelijk met hen verdwenen van de aarde.

En zou dit nu anders zijn op een arbeidsterrein, waartoe minder geestesgaven noodig zijn? Ook daar zal dezelfde wet wel gelden, dat alleen vlijt en inspanning alle bezwaren kunnen overwinnen. Wilt gij dit in een enkel voorbeeld aanschouwelijk zien? Wij kennen immers allen wel eigenaars van handelshuizen, die thans de algemeene achting van hunne medeburgers genieten, wier naam steeds op aller lippen is, wanneer er van rechtschapenheid gesproken wordt. Daar was een tijd, dat niemand hen kende, dat zij woonden in een vergeten hoek. Zij behoorden dan ook destijds tot den geringen handwerksstand. Doch reeds vroeg vatte het denkbeeld in hen post, om door vlijt en inspanning zich een betere plaats in de maatschappij waardig te maken. En al werden zij nu en dan door hunne makkers uitgelachen om dit denkbeeld, dat deze

een droombeeld noemden, zij lieten zich niet afbrengen van hun voornemen. Niets was in staat, om hen ontrouw te maken aan hun heilige plannen. Zoo gingen zij, wel onder struikelen en opstaan, doch ieder jaar merkbaar vooruit. En nu, wanneer in sommige kringen nog eens hun vroeger leven wordt herdacht en besproken, dan is dit niet, om hen daardoor hun welverdiende achting te ontnemen, maar dan wordt altijd hun voorbeeld genoemd als van mannen, die door vlijt en eigen krachtsinspanning het zoover in de wereld gebracht hebben. Elke, tot zelfs de kleinste plaats in ons vaderland, kan op soortgelijke mannen wijzen.

Met zulke voorbeelden voor oogen kan er niet genoeg op gewezen worden, dat de zedelijke wet van vlijt en volharding door ieder moet worden opgevolgd, wil hij welvaart bereiken. Hoeveel te meer in onzen tijd, nu door een grooter bevolking de wedstrijd om den prijs in het maatschappelijk leven zooveel moeielijker is. Men knoopt zoo licht allerlei donkere gevolgtrekkingen vast aan de tegenwoordige overbevolking. Er zijn zelfs staathuishoudkundigen, die die overbevolking voor zulk een donker teeken aanzien, dat zij voor alle dingen dat kwaad meenen te moeten bestrijden. Wij zijn niet blind voor de gevolgen van dit verschijnsel. Er zijn plaatsen op de aarde, waar de overbevolking inderdaad de algemeene welvaart verhindert; en in zulke gevallen zouden wij gaarne alle zedelijke middelen zien aangewend, om dit kwaad te verhelpen en het evenwicht der maatschappij te herstellen. Maar toch durven wij vragen, of die zoogenaamde overbevolking wel bij de meesten voert tot de ware gezindheid. Het moge waar zijn, dat die kwaal een noodwendig gevolg van den maatschappelijken toestand is,

de kwalen der maatschappij zijn te veel uit de geschiedenis te verklaren, dan dat men zich zou mogen vleien, dat zij gedurende een menschenleeftijd zullen worden vernietigd. Zouden wij dan ons leven mogen verspillen, door enkel op hare genezing te peinzen? Dwazen, die we zouden zijn! Wijzer en zedelijker althans acht ik het, om deze praktische gevolgtrekking uit de overbevolking te maken: Zijn er zoovele meerderen, die dingen om den prijs in den wedstrijd van het leven, dan moet mijn ijver en vlijt, mijn inspanning en volharding ook worden verdubbeld, dan moet ik des te minder in droomen mij verliezen, maar werkende zoolang het dag is, woekeren met mijn tijd. Hij, die dit egoïstisch noemt, verstaat het leven niet. Daar is een egoïsme, dat ons onverbiddelijk wordt voorgeschreven.

Laat ons daarbij vooral niet meenen, dat onze ijver en inspanning, hoe groot die ook wezen mogen, snel merkbare vruchten zullen opleveren. Langzaam is de wet van het leven. Langzaam gaat het ook hier. Doch kom een jaar later terug en al is het weinig, gij zijt toch gevorderd. Zoo blijft gij voortgaan, met uw doel voor oogen. En ik verzeker u, gij zult het bereiken. Doch beschouwt dan uw arbeid niet als een vloek, maar zooals onze dichter ons hem leert in het vers:

„Werk!" is een goede, groote wet —
Geen bittre zondestraf.
De kracht tot d' arbeid is 't gebed,
De rust van 't werk — het graf.

———

c. **Orde.**

Naast de eerlijkheid en de vlijt speelt in het beroep „de orde” eene voorname rol. De eerlijkste en vlijtigste man kan nog te gronde gaan, zoo hij geen orde op zijne zaken stelt. Te meer verdient deze deugd eene afzonderlijke bespreking, omdat het in het leven zoo dikwijls aan die orde ontbreekt; omdat velen meenen, dat zij, zoo zij slechts vlijtig zijn in den arbeid, welvaart genoeg zullen genieten. Het bevestigt zich echter bij de overdenking van dit punt weder, dat, juist omdat het leven zoo ingewikkeld is en zoovele verscheidene verplichtingen ons oplegt, de weg tot de welvaart een enge en nauwe weg is.

Dat de orde, die de mensch op zijne zaken stellen moet, een zedelijke verplichting is, volgt reeds van zelf uit de opmerking, dat de orde eene natuurwet is. In de geheele zichtbare schepping heeft alles naar vaste regelen en op gezette tijden plaats. Winter en zomer, regen en zonneschijn, warmte en koude, dag en nacht wisselen elkander in het leven der natuur onophoudelijk af en het gevolg van die vaste natuurwet is, dat de aarde vruchtbaar wordt. Ook het instinkt der dieren drijft hen tot orde. De bijen met haar inzamelen van honig, de mieren met haar geregelden arbeid strekken daarvan ten voorbeeld. Is het dan wonder, dat die wet der orde niet straffeloos door den mensch wordt overtreden? Is het wonder, dat de wijste menschen op aarde de orde prijzen als een der hoogste deugden? Een oud spreekwoord zegt: Orde is het halve leven. En de groote duitsche dichter Goethe, die het in levenswijsheid zeer verre gebracht had, zegt o. a. „Orde ver-

meerdert den lust, om te sparen en te verdienen." In de kleinste en grootste kringen stelt men dan ook op orde den hoogsten prijs. Of waarom eischt de staatkundige, in wiens banier de vrijheid geschreven staat, toch ook voor alle dingen, nevens die vrijheid, de orde, als haar onmisbaar tegenwicht? Is het niet, omdat de hoogste ontwikkeling van staatkundige vrijheid zonder orde de welvaart van het volk niet kan bevorderen? En is het anders in het huisgezin? De ordeloosheid, die in zoovele gezinnen heerscht, is maar al te dikwijls de oorzaak van hun ondergang; terwijl de dagelijksche ervaring ons kan overtuigen, dat alleen daar, waar orde heerscht, het gezin in welvaart kan toenemen. Zou diezelfde wet dan niet gelden in het beroepsleven? Zou ook daar niet in alle opzichten orde op de zaken moeten gesteld worden? En hoe dikwijls ziet men het tegendeel! Hoe dikwijls komt het voor in de bedrijvige wereld, dat men daar vergeet alle koopen en verkoopen genoegzaam te ordenen, zoodat de eigenaar zelf er vaak geen weg meer in weet te vinden. Hoe het met zulke huizen gaat, leert de ervaring telkens; het bankroet staat daar elken dag voor de deur en sleept niet alleen den schuldigen man, maar zijn onschuldig gezin en dikwijls honderden zijner medeburgers in het verderf.

Nevens die orde behoort zeker ook in de eerste plaats genoemd te worden het nauwkeurig

d. **Boekhouden.**

Om het noodzakelijke van het boekhouden te doen uitkomen, diene het volgende voorbeeld:

Een timmerman, die een kast heeft gemaakt, schijnt, om de winst te kennen, die hij van dien arbeid moet

trekken, oppervlakkig beschouwd, slechts te behoeven uit te rekenen, hoeveel hem het hout en ander materiaal gekost heeft en daarbij het arbeidsloon, daaraan besteed, te moeten optrekken. Doet hij dit en komt hij tot de slotsom, dat de gezamenlijke onkosten van dat hout en dat arbeidsloon b.v. *f* 10 bedragen, dan dwaalt hij, als hij meent *f* 2 te winnen, wanneer hij die kast tegen *f* 12 verkoopt. Hoogst waarschijnlijk heeft hij dan verloren. De planken toch die hij voor die kast heeft gebruikt, heeft hij reeds lang geleden gekocht en betaald, de interest van dat geld moet dus in rekening worden gebracht bij hetgeen hem het hout van de kast heeft gekost. Daarbij moet ook, bij den prijs, dien hij voor het hout stelt, in rekening gebracht worden 1°. dat van de 100 planken altijd eenige wegens gebreken niet kunnen gebruikt worden, 2°. dat er altijd iets bij den arbeid bedorven of verloren gaat en slijt; en 3°. dat op elk product van zijn winkel altijd een deel van de algemeene kosten van zijn zaak, zooals zijn lokaalhuur, zijn belastingen, zijn verzekeringspremien enz., moet omgeslagen worden. Doet hij dit niet, dan heeft hij zonder twijfel op de genoemde kast, die hij voor *f* 12 verkocht, verloren.

Dat het niet overbodig is, met dit eenvoudige voorbeeld de menschen te waarschuwen, kan de dagelijksche ervaring ons leeren. Honderden overigens vlijtige neringdoende personen gaan aan dit gemis van orde in hunne zaken te gronde. Zij leveren hunne waren veel goedkooper, dan zij volgens een stipte berekening kunnen doen. Bij werkzaamheden, die publiek worden aanbesteed, verbaast men er zich dikwijls over, tegen welk een lagen prijs de inschrijvers hun arbeid beloven te verrichten. Doch vraag ook niet naar de duizende

gevallen, waarin zij, die zulke foutieve berekeningen maken, arm worden.

Er bestaat echter een uitnemend middel, om eens en voor goed tegen dergelijke zelfmisleidingen op zijn hoede te zijn. Ten einde zekerheid te erlangen, hoeveel van de algemeene kosten der zaak, op alle producten, die men aflevert, gebracht moet worden, is het houden van boeken, hoe klein of groot de zaak die men drijft, ook moge wezen, een onmisbaar vereischte. Reeds de wet schrijft in het 6e artikel van het Wetboek van Koophandel de verplichting voor, om boek te houden; ja, de wetgever beveelt zelfs uitdrukkelijk het houden van het dagboek, waarin van dag tot dag moeten worden aangeteekend alle inschulden en schulden, in één woord alles wat de koopman ontvangt en uitgeeft, van welken aard het ook zij. De wetgever heeft zeker daarbij allereerst het oog gehad op de processen, waarin de koopman kon gewikkeld worden, en waarbij zijne boeken derhalve als bewijzen konden dienen. Maar geeft ook zijdelings niet de wetgever daarin aan elken koopman den raad, om in het belang zijner zaak niets te verzuimen op te teekenen? Het dagboek toch, dat de koopman moet houden, is de onmisbare legger van al zijn andere boeken. Teekent hij in zijn journaal alle uitgaven en inkomsten, onverschillig welke, aan, dan kan hij niet dwalen bij het samenstellen van zijn grootboek, waarin elke schuldenaar, en dus ook alle algemeene kosten, afzonderlijk moeten worden vermeld, en waarin tevens opgave gedaan wordt van de bladzijde, waarop in het dagboek de uitgave voorkomt.

Wordt dit getrouw gedaan, dan kan er in de berekening geen fout ontstaan, dan komt de timmerman,

dien wij straks als voorbeeld aanhaalden, uit zijn grootboek tot het resultaat, dat zijne algemeene uitgaven, waartoe ook de interest van zijn bedrijfskapitaal, hetzij dit geleend is of van hem zelf, moet gebracht worden, b.v. bedroegen:

1.	Interest van *f* 2000 bedrijfskapitaal à 5 °/₀	*f* 100
2.	Huur voor werkplaatsen enz.	„ 150
3.	Belastingen en verzekering	„ 30
4.	Herstel van werktuigen	„ 30
		f 310

Deze som van *f* 310 moet derhalve geslagen worden over den prijs van alle afzonderlijke voortbrengselen, die hij aflevert, en dus ook over de kast, die hij te onvoorzichtiger ure tegen *f* 12 had willen afleveren.

Alleen dan, wanneer de handwerksman of winkelier door zulke getalsaanwijzingen een geheel overzicht over zijne zaken heeft, is hij in staat om te berekenen, wat zijn beroep hem oplevert, waar het voordeelig is en waar niet, en welke middelen moeten worden aangewend, om gunstige resultaten te verkrijgen. Niet de onduidelijke meening, maar heldere, wiskunstige zekerheid moet hier leidsvrouw wezen.

Wij zien uit dit eenvoudige, dagelijksche voorbeeld, hoe onmisbaar het houden van boeken is. Het moet door elk, die op zijne zaken prijs stelt, worden beschouwd als van even groot belang als om zijne waren aan den man te brengen. Het boekhouden is de helft van zijn arbeid. Of wat baat het, om al zijn kracht te besteden aan het vervaardigen van de beste voortbrengselen, om dag aan dag er op uit te zijn om klanten te winnen, zoo die klanten niet deugdelijk

vertegenwoordigd zijn in zorgvuldig bijgehouden boeken. De opmerking is eigenlijk te eenvoudig; want ieder begint toch zijn zaak, niet om het publiek te dienen, maar ter wille van zich zelf. Niemand drijft een nering, niemand oefent een ambacht uit, of het is hem om geld te doen. Hoe vreemd, dat er toch zoovelen gevonden worden, die uit achteloosheid zich zelven den ondergang bereiden. Neemt men zich eenmaal voor, dat er niets uit huis gaat en niets in huis komt, wat niet geboekt wordt, dan is men tegen dit gevaar gevrijwaard.

Niet het minst mag het onzen landbouwenden stand wel op het hart gedrukt worden, om toch steeds boek te houden. De minder gunstige toestand, waarin velen van hen verkeeren, komt alleen voort uit hun onkunde in de eenvoudigste becijfering. Gelden op te nemen tegen 5 °/₀ en van hun grond toch niet meer dan 4 °/₀ te trekken, voert hen natuurlijk tot den ondergang. De juiste kennis van wat het meeste voordeel opbrengt, 't zij dat elk stuk land òf als bouwgrond òf als weide òf als bosch gebruikt wordt, is onmisbaar voor het gelukken van hun arbeid. De landbouwer moet insgelijks weten, of vergrooting van zijn grondbezit dan wel verbetering van den grond, dien hij heeft, voordeeliger voor hem is. Dit is een voornaam punt in den landbouw; meestal moet het beslist worden in den laatsten zin. Meer dan iemand anders moet de landman voorts bedacht zijn op onvoorziene gebeurtenissen, daar hij meer dan iemand van allerlei onberekenbare factoren, van wind en weder afhankelijk is.

Doch dit is een gevaar, waartegen wij afzonderlijk onze waarschuwing zullen richten.

———

e. **Crediet en verzekering tegen gevaren.**

Daar is geene zaak, die in de samenleving te gelijk nuttiger is, maar ook tegelijk meer wordt misbruikt, dan het crediet. Zonder crediet is alle handelsverkeer onmogelijk. Ja, dat het crediet bestaat op zulk een breede schaal, is op zich zelf beschouwd een teeken van den onverloren adeldom van het menschelijk hart. Busken Huet zegt in zijne kanselredenen, in zijne toespraak over het geloof, dat enkel uit misverstand en door gebrek aan nadenken velen het geloof voor iets kinderachtigs, althans voor iets onmanlijks houden. En hij haalt dan verscheidene voorbeelden uit het dagelijksch leven aan, om te doen zien, dat alles gedragen wordt op de vleugelen van het ongeziene; dat elke dadenreeks een keten van daden des geloofs is. Onder die voorbeelden komt ook het volgende voor: „Door geloof trekt de eene handelaar wisselbrieven op den anderen; want hij gelooft aan diens regtschapenheid, aan diens soliditeit, aan diens eergevoel." Eene schoone en goddank ware gedachte! Het crediet is, om zoo te zeggen, in een wereld, waar bijna alles om het zichtbare zich beweegt, en waar de mensch het meest gevaar loopt zich zelven geheel te verliezen, een bewijs van de waarheid van het geloof in het onzichtbare en in de goede trouw en den adeldom der menschelijke natuur, die geene twijfeling ons geheel kan ontrooven. En gelukkig, dat het bestaat — want zonder dat geloof in elkander ware er van geen handelsverkeer sprake. Zonder dat geloof in elkander, liep nog dagelijks onze maatschappij hetzelfde gevaar, van door hongersnood te worden bezocht, als waaraan China op dit oogen-

blik (1878) ten prooi is. Zonder dat geloof keerde de beschaafde maatschappij tot den dierlijken staat terug en was het overal een strijd op leven en dood. Door het crediet is op duizendvoudige wijze de handel gemakkelijk gemaakt en bestaat er handelsverkeer tusschen de verst van elkander afgelegen natien. Door het crediet is het doen van betalingen zeer vereenvoudigd en is de koophandel op ongeloofelijke wijze uitgebreid. Door het crediet is het den oppassenden, maar onvermogenden man mogelijk gemaakt, zelf eene zaak te gaan drijven, en is dus aan het uitsluitend privilegie van het kapitaal de nekslag gegeven.

Des te betreurenswaardiger is het nu echter, dat daarvan zulk een schromelijk misbruik gemaakt wordt. Hoe is het mogelijk, zelf een juist overzicht over zijn zaken te houden, als men niet weet, hoeveel renten men door willekeurig uitstellen van den betalingstermijn, door hem, die het crediet heeft genoten, verliezen zal, ja, als het gevaar met den dag aangroeit, dat men niet betaald zal worden. Elke dag, waarmeê het crediet wordt verlengd, maakt toch dit gevaar grooter, terwijl hij, die het crediet geniet, licht verleid wordt, om meer met het geleende geld te wagen, dan hij met zijn eigen geld zou doen.

Wie daarom niet in moeielijkheden wil komen, maar een helder overzicht over zijne zaken wil behouden, koope en verkoope slechts tegen gereed geld. De verstandige, praktische menschen weten dit en trachten daarom dan ook het toestaan van groote credieten daardoor te vermijden, dat zij dengene, die aanstonds betaalt, belangrijke voordeelen doen genieten. Zij geven hem in den regel niet alleen de beste waren, maar staan hem zelfs in vele gevallen eene korting van

5 °/₀ toe. Die korting is, om zoo te zeggen, de premie, die de verkooper betaalt voor de vermindering van het gevaar, van in het geheel niet betaald te worden. Wij zouden dus zeggen, dat daarvan veel meer moest gebruik gemaakt worden. Maar gelijk het is in zoovele zaken, zoo handelen ook hierin de meeste menschen niet als wijzen, maar als kinderen. Zij bedenken hun eigen voordeel veel te weinig. Roekeloos, zonder nadenken wordt er dikwijls waar gekocht. Al wat de zinnen streelt, trekt aan. En in plaats dat men een flink kleedingstuk met een winst van 5 °/₀ contant betaalt, loopt men liever een winkel binnen, waar men allerlei onnoodige en weelderige uitgaven doet zonder ze te betalen. Gegoeden en burgers zonder onderscheid maken zich maar al te veel aan die dwaasheid schuldig! Elk daarentegen die nadenkt, zal niet verzuimen ook in dezen zijn voordeel te behartigen.

Het kan dan ook niemand, die op eene ordelijke huishouding gesteld is, genoeg worden ingeprent, zich zooveel mogelijk voor schulden te wachten. Het is een der grootste voorrechten van het leven, wanneer wij vrij in de wereld kunnen verkeeren en niemand op ons kan wijzen als hem iets schuldig te zijn. Alleen hij, die van schulden vrij is, kan vrij zijn van geest. Wie daarentegen onder schulden gaat gebogen, wordt in zijn woning door zorg en kommer ter neergedrukt en daalt met den dag in de achting van alle weldenkenden.

Daar zijn zeker gevallen mogelijk, waarin de opneming van gelden onvermijdelijk of ten minste doelmatig is. In zulk een geval wende men zich altijd tot achtingswaardige menschen of tot soliede voorschot-vereenigingen en zij men steeds tegen woekeraars op zijne hoede.

Wordt het middel van bestaan dikwijls bedreigd door

het misbruik, dat er van de schoone instelling van het crediet wordt gemaakt, wij zouden geheel mistasten, wanneer wij meenden, dat er genoegzaam gebruik werd gemaakt van al die gezegende instellingen, die ons middel van bestaan tegen allerlei rampen kunnen beveiligen. En toch leert de ervaring bijna elken dag, hoe noodig dit is. In weinige uren kan een brand al onze bezittingen, die wij in den loop van een lange reeks jaren met moeite hebben verworven, ons geheele vermogen verwoesten en ons tot den bedelstaf brengen. Hoe klein is de som, die wij jaarlijks aan een brand-assurantie-maatschappij moeten betalen, om zeker te zijn, dat wij niet voor ondergang behoeven bevreesd te wezen, zoo het verwoestend element van het vuur onze woning soms in de asch legde. Gelukkig kunnen wij ten dezen opzichte van ons vaderland getuigen, dat hier het deelnemen aan eene brand-assurantie tamelijk algemeen is. Het wordt alleen hier en daar nog uit zorgeloosheid nagelaten. Eén bezwaar bestaat er echter bij enkelen nog tegen, dat is: het godsdienstig bezwaar. „Wij mogen God de gelegenheid niet ontnemen, om ons te straffen” zoo wordt er op enkele plaatsen nog gesproken; doch zoo algemeen is men toch van het nut van verzekering overtuigd, dat het zelfs in die gevallen niet aan voorbeelden ontbreekt, dat er een deel van het goed wordt geassureerd, het andere niet. Ons zijn voorbeelden bekend, dat men het onroerend goed had verzekerd, maar er niet toe wilde besluiten, om het roerend goed te assureeren, opdat God althans daarin den mensch zou kunnen kastijden. Wij achten het onnoodig, die bekrompenheid te bestrijden. Voor onze lezers is het, geloof ik, genoeg, zulk een dwaasheid ten toon te stellen.

Wat aangaat vee-verzekeringen, deze bestaan er verscheidene. Men heeft niet alleen provincien, maar ook enkele plaatsen, waarin afzonderlijke veefondsen bestaan, zooals in de Beemster, te Hoog-Keppel en andere gemeenten. De deelname daaraan is niet zoo algemeen als aan de brand-assurantien, maar is toch sedert het heerschen der veepest zeer toegenomen. De meerdere plaatselijkheid dier fondsen vindt haar oorsprong in de oorzaak, dat de sterfte onder het vee zoo lokaal is.

De hier te lande bestaande levensverzekeringen lijden voor een deel nog aan insoliditeit. Wij zouden uit de laatste jaren voorbeelden genoeg kunnen vermelden van het te nietgaan van dergelijke verzekeringen, hetgeen niet altijd aan kwade trouw is toe te schrijven, maar veelal aan een gebrek in de oorspronkelijke becijfering. Toch zijn er wel enkelen, die zeer goed werken en die inderdaad aan vele deelhebbers een onbekommerd uitzicht op den dood schenken.

Deze en dergelijke verzekeringen zijn van zulk een ontzaglijk nut, dat het waarlijk hun, die hun arbeidskracht tot hun eenig kapitaal hebben, als een misdaad tegen hun gezin moet worden toegerekend, als zij daarvan geen gebruik maken. De voorzorg tegen alle gevaren, die hun leven, gezondheid, broodwinning enz. bedreigen, is uit een huishoudkundig oogpunt plicht. Niemand onttrekke zich dan ook aan dien plicht! De aan soliede assurantie-maatschappijen verstrekte gelden geven, ook bij het bewaard blijven van onze woningen tegen brand, van onze gezondheid tegen ziekte en dood, een rust en opgeruimdheid, die zij missen, die, blind voor de gevaren van het leven, zich lijdelijk aan het lot overgeven.

HOOFDSTUK III.

OVER HET GEBRUIK VAN DE VERDIENSTEN OF DE VERTERING.

Wij beginnen met de opmerking, dat de regelen, die voor het gebruik onzer verdiensten gelden, even belangrijk zijn als de regelen, die in het beroepsleven moeten worden opgevolgd. Beide behooren tot de huishoudkunde. Beide zijn even onmisbaar voor de bereiking van huiselijke welvaart. Hij, die de grondregels, welke wij in het vorig hoofdstuk hebben aangewezen, ten nauwkeurigste opvolgt, kan nog te gronde gaan ten gevolge van een verkeerd gebruik van zijne verdiensten.

Als algemeene regel kan aanstonds worden vastgesteld, dat de huishoudelijke welvaart van een gezin verzekerd is, wanneer men het beschikbare geld allereerst voor het noodzakelijkste gebruikt en slechts dan, als er iets overblijft, aan de bevrediging van minder noodzakelijke behoeften denkt; en ten andere, wanneer men de beste waren zich tracht te verschaffen voor het minste geld. Met dit laatste willen we niet zeggen, dat altijd het goedkoopst aangebodene moet gekocht worden, want die goedkoopheid is meestal schijnbaar. Terecht zegt het spreekwoord: Goedkoop is duurkoop.

Verder moet als algemeene regel worden vastgesteld, dat er in de huishouding niets verloren gaat, dat ook

het geringste doelmatig wordt gebruikt en alle dingen zoolang mogelijk in een goeden toestand blijven. Hieruit volgt reeds aanstonds, dat de kunst der huishouding geene gemakkelijke is, dat zij een reeks van deugden vordert, zooals spaarzaamheid, orde, voorzichtigheid en zorgvuldig overleg, die op de menigvuldige en verscheidene aangelegenheden van het huishoudelijk bestuur moeten worden toegepast. Het is zelfs niet te veel gezegd, dat er nog meer praktische kennis toe noodig is, om eene huishouding te besturen, dan om zaken te drijven. Bij het laatste behoeft toch de blik alleen op een beperkt getal onderwerpen gericht te zijn; terwijl in de huishouding alle omstandigheden die met het huiselijk leven in betrekkking staan, min of meer moeten gekend worden.

Het verwondert ons dan ook niet, dat de richting van onzen tijd daarhenen gaat, dat er meer praktische kennis aan de vrouw, als toekomstige huishoudster wordt medegedeeld. De vrouw toch is tot de leiding van het huishoudelijk leven bestemd; in hare hand rust de welvaart van het gezin; en terwijl de man op akker of weide, op kantoor of in winkel, in het studeervertrek of op de groote markt des levens bezig is, om zijn beroep uit te oefenen en zijne inkomsten te vermeerderen, is de vrouw geroepen, om door de zorgzaamste behartiging van de huishoudelijke uitgaven het geluk van het gezin te vermeerderen. Het is wel jammer, dat er aan die grondige kennis van de huishoudkunde der vrouw nog zooveel ontbreekt. Werden haar van hare jeugd af meer ingeprent de beginselen van een degelijke huishouding, ontving zij in huis en op school een elementair onderricht in praktische zaken; werd haar bovenal van der jeugd af de hooge beteekenis in

het maatschappelijk leven van haar toekomstige zorg als huisvrouw diep in het gemoed geprent, er zou onder de vrouwen vrij wat minder emancipatiegeest heerschen en zij zouden vrij wat meer geluk rondom zich verspreiden *).

Wat aangaat sommige standen der maatschappij, is het dikwijls gebruikelijk, dat ook de vrouw des huizes mede behulpzaam is in de beroepsbezigheden van het hoofd des gezins. Nu en dan is dit moeielijk geheel te keeren. En toch vergete geen enkele huisvrouw, armer of rijker, dat hare eerste plichten zich niet richten op de vermeerdering der inkomsten, maar wel op het juist gebruik daarvan. Wat aan den eenen kant mogelijk meer wordt verdiend, gaat door een minder spaarzame leiding van de huishouding licht weder verloren. Daarbij is de huisvrouw allereerst de opvoedster van hare kinderen. Hare dochters inzonderheid moet zij voorgaan in getrouwe vervulling harer huishoudelijke plichten. De zonden der moeder worden zonder twijfel tehuisgebracht op hare kinderen; maar hare deugden zijn niet minder erfelijk. Vestigen wij thans na die algemeene wenken op enkele bijzondere behoeften onze aandacht.

---

a. Voeding.

Niets is er, dat eenvoudiger schijnt, dan de ware regelen der gezondheidsleer van toepassing te maken

*) Naar onze meening zijn de hoogere burgerscholen voor meisjes veel te weinig praktisch ingericht. Wij verwijzen, om ons doel nader te doen kennen, naar het geschrift van J. Jongeneel, de huishoudschool voor meisjes. Utrecht. 1876.

op het voedsel, dat door den mensch tot instandhouding van zijn lichaamskrachten onmisbaar is. En niets is werkelijk ook eenvoudiger. Doch het ontbreekt maar al te veel aan de kennis van die regelen.

Daar is toch bijna niets, waarin de menschen over 't algemeen zoo dwalen, als in het gebruik van spijs en drank. Wij willen niet eens het ergste onderstellen, niet eens het oog vestigen op hen, die leven om te eten, die van hun buik hun afgod maken; hoe velen helaas! er ook nog ten huidigen dage zijn, die werkelijk het hoogste genot in de bevrediging van hun zinnelijken smaak vinden. Doch afgezien van dezen, bestaat er ook onder matige en bezadigde menschen veel te weinig kennis van de regelen der gezondheidsleer, toegepast op hunne spijzen en dranken. De sommen, die jaarlijks verkwist worden aan voedingsmiddelen van geene waarde, zijn veel grooter dan die aan den opschik der kleederen worden besteed. Aan het laatste bezondigt zich slechts een klein gedeelte onverstandige menschen; aan verkwisting in het gebruik van voedingsmiddelen maken zich bijna alle menschen, de schijnbaar verstandigsten niet uitgezonderd, schuldig; en dat alleen omdat zij geen besef hebben van de voedingskracht der verschillende voedingsmiddelen. Het zij ons daarom vergund, eenige wenken dienaangaande hier te geven.

De mensch heeft voor zijn voeding behoefte aan zekere bepaalde stoffen, die derhalve in zijn voedsel moeten aanwezig zijn en wel in de juiste verhouding. Elk gemis van een dier stoffen heeft verzwakking ten gevolge, elke overdaad is verkwisting en dikwijls schadelijk voor de gezondheid.

De voornaamste voedingsstof is het eiwit, dat, gelijk

bekend is, niet alleen in eieren gevonden wordt, maar in eene menigte andere eetbare produkten. Onder welken vorm dan ook, de mensch heeft behoefte aan die eiwitachtige bestanddeelen. De dwaling, waaraan men zich schuldig maakt, is deze, dat men, de verhouding van die onmisbare bestanddeelen in de verschillende spijzen niet kennende, dikwijls voedsel tot zich neemt, dat volstrekt niet berekend is op onze levenskracht, maar op onze lekkernij.

Langen tijd heeft men gestreden over de vraag, of het vleesch wel zulk een onmisbaar voedsel is, als men gewoonlijk zich voorstelt: en nog zijn er menschen, die dit betwijfelen. Zooveel is echter zeker, dat de proportie van eiwitachtige bestanddeelen in het vleesch niet zoo bijzonder groot is, in vergelijking met andere, vrij wat goedkooper voedingsmiddelen. Of weet men wel, dat b.v. 6 à 7 ons erwten of boonen, 6 ons kaas, 4 liter melk, 8½ ons stokvisch (zonder graten), 11 ons haring nagenoeg evenveel voedingskracht hebben als een kilo rundvleesch? Berekent men nu het kilo vleesch op den prijs van *f* 1, de liter melk op 8 cent, de 5 ons boonen op 20 cent, dan ziet men reeds uit die eenvoudige opgave, hoe veel men, bij dezelfde voedingskracht, kan uitsparen. Wij zeggen dit niet, omdat wij niet gaarne ieder mensch een stuk vleesch zouden zien genieten. Integendeel wij wenschten, dat het onder ieders bereik was. Doch in aanmerking genomen den noodzakelijk hoogen prijs van dit heilzaam voedingsmiddel, wijzen wij er op, dat vele gezeten burgers zelfs een belangrijke uitsparing van kosten zouden kunnen verkrijgen, zoo zij het vleesch niet elken dag gebruikten, maar het nu en dan eenvoudig vervingen door even krachtig en minder kostbaar voedsel.

Een der minst voedzame spijzen is de aardappel. Deze vrucht, aan welker teelt sints een eeuw zulk een geduchte uitbreiding is gegeven, zal wel altijd als een aangename, dagelijks terugkeerende spijze op elken disch voorkomen; zelden zal zij vervelen, een eigenschap, die weinige andere spijzen bezitten. Doch het overdreven gebruik, dat er van gemaakt wordt, is verderfelijk. Wanneer wij de voeding mogen aanmerken als een gewichtig bestanddeel in de geschiedenis der beschaving, als eene zaak van grooten invloed op de ontwikkeling van 't geestesleven, als hoedanig zal de toekomstige geschiedbeschrijver dan de aardappelperiode moeten beschouwen? Geheele volksstammen, zooals de Ieren, kunnen bewijzen, hoe krachteloos opgezwollen de aardappel den mensch maakt. Het is daarbij ook een dwaling, als men meent, dat men uit zuinigheid aardappels moet eten. Het gewicht aan gewone voedingsmiddelen bedraagt slechts 15 tot 18 ons per dag, terwijl zij, die alleen van aardappels leven, nagenoeg 4½ pond noodig hebben. Dat de maag door zulk een overvloed van spijzen onnatuurlijk wordt uitgezet, behoeft geen betoog.

Eindelijk mag bij dit deel der huishoudkunde niet onvermeld blijven, dat de goede toebereiding der spijzen een even dringende eisch is. Het voedsel moet in zulk een vorm worden gereed gemaakt, dat men het goed kan verteeren. Erwten en boonen, die zulk een goede spijze uitmaken, zijn slecht te verteeren als zij niet genoeg gekookt zijn. Zij moeten zeer zacht zijn, wil men er een gezond voedsel aan hebben. Voor kleine kinderen en zieken kunnen de schillen er van verwijderd worden, gelijk b.v. de zoo algemeen gezochte revalenta arabica niets anders is dan het meel van

erwten en boonen, ontdaan van den bolster. Groenten moeten warm gegeten worden, daar het vet, waarmeê zij gestoofd worden, anders moeielijk is te verteren. Over 't algemeen is warmte van spijzen aan te raden. Koude spijzen zien er op 't oog onsmakelijk uit en het komt hier ook wel degelijk aan op het gezicht. Spijzen, die met tegenzin worden gegeten, bekomen meestal zeer slecht. Alles moet de huisvrouw, hoe eenvoudig ook, smakelijk gereed maken, opdat de van den arbeid en de school terugkeerende man en kinderen zich met opgewekte gezichten rondom den disch mogen scharen.

Uit een en ander blijkt, dat, al is het niet gemakkelijk, om van een geringe verdienste te leven, en al zouden wij gaarne wenschen, dat alle loonen in evenredigheid van de meerdere duurte der levensmiddelen waren gestegen, het toch bij een juiste toepassing van de regelen der voedingsleer niet onmogelijk is voor betrekkelijk weinig geld behoorlijk gevoed te worden.

Nijd klimt zoo licht in het hart van den minder bevoorrechte op, wanneer hij zijn evenmensch in weelde en zingenot ziet baden. Nijd echter kweekt verbittering en ontevreden stemming aan; en leidt toch nimmer tot het gewenschte doel. Zou het dan niet veel wijzer zijn, om tevreden te zijn in eigen stillen kring, en om ook bij het genot van een matig inkomen door geschikte voeding, waaraan het, bij verstandige behandeling, niemand behoeft te ontbreken, de eerste voorwaarde van levensgeluk, het onwaardeerbaar genot van gezondheid te verwerven.

Tot eenvoud van zeden moet men terugkeeren onder alle klassen der maatschappij. Ons vermogen en ons verstand mogen niet hoofdzakelijk gebruikt worden tot eten en drinken. De hoogere klassen moeten het voor-

beeld geven van die vereenvoudiging in levenswijze en zeden; dan zal men te eer kunnen verwachten, dat ook de arbeiders tot de vorige matigheid en eenvoud zullen terugkeeren en dat spijs en drank niet meer om zich zelfs wille zullen gezocht worden, maar in de eerste plaats tot instandhouding onzer krachten en de gezondheid van ons lichaam, welke de onmisbare voorwaarde van de gezondheid onzer ziel is.'

---

b. Kleeding.

De bekende Engelsche schrijver Samuel Smiles waarschuwt vooral, waar hij spreekt over de opvoeding der vrouwelijke jeugd, tegen de modedwaasheden. „De vrouwen, zoo zegt hij, worden gewoonlijk opgevoed met valsche voorstellingen van het leven, men leert haar meestal de menschen en dingen meer naar hun uitwendigen schijn dan naar hun inwendige waarde te beoordeelen. De fout der opvoeding bestaat voornamelijk daarin, dat men de vrouwen meer leert te behagen en de bewondering tot zich te trekken, dan dat zij daarop gericht is, om de hoedanigheden van geest en hart te verbeteren en te ontwikkelen."

Smiles legt hier in deze woorden wel den vinger op een groote kranke plek van het hedendaagsche leven. Of wie ergert zich niet aan de pronkzucht, waaraan bijna alle standen der maatschappij zich schuldig maken. Mevrouw en de jonge dames rusten niet, of de nieuwste modeplaten uit Parijs moeten haar den elegantsten vorm van kleeding verschaffen, terwijl de dienstbode in de keuken, het voorbeeld uit het huisvertrek getrouwelijk navolgende, haar laatste penningen zou verkwisten aan

de linten en de strikken, waarmeê zij op den zondag kan pronken op straten en grachten. De modezucht is en wordt genoeg bestreden, zoodat wij ons hier ter plaatse niet willen aangorden, om die ellendige ondeugd op de kaak te stellen. Doch met een enkel woord moeten wij van die even bespottelijke als bedroevende ondeugd spreken, omdat in de huishoudkunde van het individu ook de kleeding eene voorname plaats inneemt. De bekende woorden uit den bijbel: „Weest niet bezorgd! zegt niet: Waarmede zullen wij ons kleeden?" gericht tegen al te groote gehechtheid aan het aardsche, verhinderen toch niet, dat dagelijks de vraag bij ons terugkomt: Waarmede zullen wij ons kleeden? En wie is 't in den kring van het gezin, op wier schouders de moeielijke taak rust, om op die vraag hoofdzakelijk antwoord te geven. Het is de vrouw, dezelfde vrouw, wier zusteren wij daareven in al haar pronkliefde ons voor den geest stelden, die geroepen is, om voornamelijk te voorzien in onze behoefte aan kleeding. Gelukkig de jonge vrouw, die met opoffering van allen opschik, in haar ouderlijk huis heeft geleerd, om voor de kleeding te zorgen. Gelukkig de man, die zulk een vrouw de zijne kan heeten, die niet alleen bekwaam is in het vervaardigen van de onmisbare kleedij; maar even bekwaam in hare herstelling en instandhouding. Eene moeder, die hare kinderen met gescheurde kleederen naar school laat gaan, is geen knappe huisvrouw; zij moet zich niet verwonderen, als haar kinderen op lateren leeftijd slordige vrouwen worden; want het gemoed van het kind neemt van zelf de plooien aan van een ordelijk of onordelijk uiterlijk. De moeder is 't vooral, die aan hare kinderen het ware midden moet leeren kennen tusschen slordigheid en pronkzucht.

Dit ware midden bestaat in het aankweeken van orde en netheid, gepaard aan eenvoud, die het kind en den mensch ten allen tijde tot sieraad verstrekken.

---

c. Woning.

Men moet bij ervaring al het verderfelijke van een ongezonde woning gekend hebben, om uit zijn volle gemoed aan ieder mensch een huis toe te wenschen, waarin hij een gezonde lucht kan inademen. Of zouden de vuile dampen, waarmeê vochtige muren, benauwde gangen, stinkende riolen de lucht der vertrekken bederven, geen allerschadelijksten invloed uitoefenen op lichaam en ziel der bewoners? Wie zal het zeggen, hoevele lichaamskwalen, die 't menschdom teisteren, de jammerlijke gevolgen zijn van slechte behuizing? Van een zeer groot gedeelte der voorkomende ziekten, is de kiem in de onzuivere lucht der woningen te zoeken. Was men vroeger hiervan niet zoo algemeen overtuigd, thans is reeds deze wetenschap zoo populair geworden, dat niet alleen op de meeste plaatsen gezondheids-commissien bestaan, die bepaald tot taak hebben de goed- of afkeuring van de woningen der minder gegoeden; maar dat er ook schier alom onder menschenvrienden en ondernemers een streven is te ontdekken, om gezonde woningen voor den arbeidenden stand te bouwen.

Ik wenschte wel in staat te zijn, mijnen lezers eene juiste beschrijving te geven van 'tgeen mijne eigene buurt mij in dit opzicht elken dag doet zien. Zelf woonachtig in een der buitenwijken van een van Nederlands schoonste steden, is mijne woning letterlijk van

alle zijden omgeven door de vriendelijkste en aanvalligste huisjes. Honderden bij honderden woningen, allen even netjes en flink gebouwd, zijn op die plek in de laatste jaren als uit den grond gerezen. Hier is het de nagedachtenis van weldadige personen, die in de stichting van een hofje met gemeenschappelijk ruim voorplein en tal van vriendelijke woningen, wordt levendig gehouden. Daar is het de onderneming van een flinken bouwkundige, die tegen een matige huur aan honderd kleine burgers eene frissche en gezellige woning heeft geschonken. Het is waarlijk een genot, om daar in die buurten rond te dwalen. De vriendelijke en lachende aangezichten der bewoners glanzen u tegen en spreken van gezondheid en levenslust. En wanneer men dan in zijn verbeelding zulk een uitgelezen oord vergelijkt bij die krotten, die op sommige plaatsen nog zijn te vinden, waarin, omringd door onreine lucht en water, menschen moeten wonen, dan komt men wel tot de overtuiging, dat tot het levensgeluk der menschen een gezonde, reine woning een eerste vereischte is.

Het moest dan ook van allen zonder onderscheid een eerste wensch zijn, om in een gezonde woning te leven. Meer dan zijn halve leven brengt men te huis door. Eenig meerder geld uit te geven voor een goed huis, geeft altijd een goede interest.

Goede woningen echter moeten ook goed onderhouden worden en hier komt vooral de werkzaamheid der vrouw weder te pas. De huisvrouw zorge voor voldoenden toevoer van frissche lucht en voor verwijdering van alles uit de woning en haar omgeving wat de gezondheid kan schaden. Keukenafval en ander vuilnis, tot verrotting overgegaan, wordt zeer licht de kiem van ziekte. En niet alleen ontstaat uit zulk een orde en reinheid licha-

melijke welvaart, maar ook zedelijkheid. Of kan het betwijfeld worden, dat zulks gunstig op den geheelen familiekring zal werken? De kinderen, aan orde en reinheid gewoon, zullen zelf die deugden in zich aankweeken. De man, die van zijn arbeid komt, moet een vriendelijk te huis hebben; anders ligt het gevaar voor de hand, dat hij in de herberg zoekt, wat hij te huis mist. Dat dit de oorzaak wordt van den stoffelijken en zedelijken ondergang van het gezin, behoeft geen betoog.

Een gezonde, frissche, ordelijke woning snoert van zelf een band tusschen de verschillende leden van het gezin. Men haakt dan naar dat gezellig oord en vindt er zijn hoogste vreugde terug. Rijkdom is daarvoor niet noodig; ook de vrouw van den arbeider kan het haar man aangenaam in huis maken, als zij ernstig wil. Reinheid en orde kosten niets en geringe uitgaven zijn slechts noodig, om aan een eenvoudige woning een vriendelijk aanzien te geven. Het kan er meê zijn als een duitsch dichter, Karl Weisze, in het volgend liedje ons toezingt:

Met een innig welbehagen
  Zien wij 't lief vertrekje rond;
't Heeft een zeldzame bekoring
  Ieder staat ervan verstomd.
Niets van pracht is hier te vinden:
  Alles wat ons oog aanschouwt
Is behoeftig, doch 't geringe
  Met der reinheid glans bedauwd.
Klein en need'rig is het venster,
  Bloempjes echter zeggen 't luid
Hoe ook in 't eenvoudigst hutje
  Orde zich aan schoonheid sluit.
Klimop hangt daar aan den spiegel,
  Lieflijk, dicht en zoo verfrischt

Als was zorgzaam ieder stofje
  Van elk blaadjen afgewischt.
Wit slechts zijn wel hier de muren,
  Doch versierd met bloem en plaat,
Alles is er even huislijk
  Hart en zin wordt hier gebaat.

Ook een goede verlichting is veel waard in eene woning. Aan de lange winteravonden geeft het een gezelligheid te meer. Donkere, half verlichte vertrekken maken het gemoed somber en geven tot arbeid geen lust. Ook hierin is onze tijd veel vooruit bij een halve eeuw geleden, toen men genoodzaakt was tot het roodgeele licht van vetkaars of spaarlamp met hun rossen gloed de toevlucht te nemen. Thans is het gas op sommige plaatsen althans zoo goedkoop, dat ook de arbeidsman er gebruik van kan maken, en in elk geval is er petroleum, om een helder wit licht door elk vertrek te verspreiden. *) Het licht brengt de verschillende leden des gezins tot aangename en nuttige gesprekken of tot het lezen van een goed boek, dat men zich tegenwoordig schier overal uit eene volksbibliotheek voor niets kan verschaffen. De handen behoeven daarbij niet te rusten; voor vrouwelijken en mannelijken arbeid biedt het helder verlichte avondvertrek ruimschoots gelegenheid aan. Wat mannelijken avondarbeid aangaat, deelt Frits Kalle ons een eigenaardig voorbeeld uit Duitschland mede, dat allerwege navolging verdient. In het

*) Bij het vermelden van de petroleum, acht ik mij verplicht tot het voorzichtig gebruik daarvan aan te sporen, vooral wat aangaat de petroleum-kooktoestel. Iemand, die jaren lang op de bureaux van een brandassurantie-maatschappij heeft gewerkt, heeft mij verzekerd, dat de statistieke opgaven bewijzen, dat deze toestel een groote oorzaak van branden uit de laatste jaren geweest is. —

jaar 1877 is daar eene vereeniging gesticht voor huiselijken arbeid. Door die vereeniging worden onderwijzers in de gelegenheid gesteld, om kennis te verwerven in dingen, die zij noodig hebben, om onderwijs te geven in sommige werkzaamheden, bestemd om in vrije uren uitgeoefend te worden vooral door den arbeidenden stand. Die vereeniging kwam tot stand in navolging van een dergelijke Deensche stichting van den heer Clausson-Kaas, die het binnen weinige weken zoover bracht, dat de onderwijzers dit technisch onderwijs konden mededeelen. De voorwerpen, die hij te Berlijn bij eene voordracht liet zien, wekten algemeene bewondering. Men zag daar knipsels, stroovlechterijen e. a., die het schoonheidsgevoel zeer bevredigden, en deze waren gemaakt door knapen en meisjes, en door boerenarbeiders, die daarmede hun leegen tijd hadden doorgebracht en daardoor een aanzienlijke bijverdienste hadden genoten. Wij herhalen het, zulk een voorbeeld wekt ook hier te lande tot navolging op. Wij althans hebben ons dikwijls verbaasd over den geruimen tijd, dien de arbeidende stand in den winteravond ledig doorbrengt; uur aan uur zitten zij vaak niets anders te doen, dan te kijken in het vuur. Mij dunkt, men behoeft zulke menschen slechts te wijzen op hetgeen ze zouden kunnen verdienen in dien tijd, om velen althans tot zulk een arbeid te prikkelen.

---

d. **Huiselijke uitgaven en besparing.**

Wij merkten reeds op, dat het geheele geheim van de huishoudkunde ligt in het dood-eenvoudige kunnen

rekenen. Zoo is het met het drijven van zaken; slechts hij, die zijne berekeningen zonder fouten maakt, is tamelijk zeker van huiselijke welvaart. En toch nog niet geheel — want wanneer diezelfde eenvoudige rekenkunst niet eveneens van toepassing gemaakt wordt op de uitgaven van het huisgezin, dan staat er ook altijd nog een onverwacht tekort voor de deur. Niets is ook hier weder eenvoudiger; en oppervlakkig zou men zeggen, dat daarin wel ieder een meester kan zijn, wien het althans niet geheel ontbreekt aan de kunst van optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en deelen. En toch hoe zouden wij ons vergissen, als wij de toepassing dier kunst in alle huisgezinnen aanwezig achten. Alsof het niet juist het gemis van geldelijke orde was, die zoovele huisgezinnen ondermijnt en ze vroeg of laat geheel doet ondergaan.

Een eerste vereischte voor een goed huishoudelijk bestuur is het maken van een budget of begrooting.

Dit geldt evenzeer van de grootste als de kleinste vereenigingen van menschen, in zoover het finantieel bestaan betreft. Of wat zou er van een staat, een gemeente, een provincie, een kerkgenootschap worden zonder budget of begrooting? Al deze grootere en kleinere vereenigingen berusten, wat hare duurzaamheid aangaat, voor een groot deel op een juist evenwicht tusschen ontvangsten en uitgaven. Indien die balans niet in 't huisje is en het land gaat maar door, zonder orde op zijn zaken te stellen, schulden op schulden te maken, dan is het met de toekomst van dien staat treurig gesteld. Spanje en andere landen van Europa kunnen hiervan ten voorbeeld verstrekken.

Zou het in den grond der zaak met ieder huisgezin niet hetzelfde zijn? Gelijk elk mensch op zich zelf,

zoo is zeker elk huis een wereld in het klein. Heerscht er dus in die kleine wereld geene geldelijke orde, dan is het ook met haar toekomst treurig gesteld.

Daar is echter één groot onderscheid in de begrooting van ontvangsten en uitgaven van een staat, een gemeente enz. en die van een huisgezin. De oude spreuk: *Zet de tering naar de nering*, kan op die grootere kringen niet altijd van toepassing gemaakt worden. Daar wordt dikwijls de nering naar de tering gezet, dat wil zeggen: er wordt eerst een staat van uitgaven opgemaakt en daarnaar de inkomsten (belastingen) bepaald. En dit moet vaak zoo wezen, wegens noodzakelijk vereischte uitgaven in het algemeen belang. Ongelukkig echter het gezin, waar die oude spreuk wordt omgekeerd of verwaarloosd. Dan geraakt men zeer spoedig in schulden en de hemel weet, hoe zwaar duizenden en duizenden gezinnen onder schulden gebogen gaan. Wil men bevrijd blijven van dien drukkenden last, wil men een gelukkig leven leiden, dat niet door altijd open schuld wordt verbitterd, dan neme men als stelregel aan, nimmer meer uit te geven, dan men heeft of zeker is te ontvangen. — Hoe zal men dat bereiken?

Die kunst is minder moeielijk dan men meent. Indien er soms onder mijne lezers of lezeressen waren, die tot heden hadden verzuimd, om nauwkeurig acht te geven op hunne inkomsten en uitgaven, hij beginne eens van heden af, het volgende. Hij schrijve alles wat hij ontvangt en wat hij uitgeeft nauwkeurig op in een daartoe aangelegd boekje. Hij plaatse alle uitgaven zonder onderscheid slechts onder elkander. Heeft hij dat een maand of drie gedaan, dan ga hij na, welke kleinere of grootere sommen telkens terugkeeren, buiten

de gewone huishoudelijke uitgaven. Daartoe behooren o. a. huishuur, belasting, kleeding enz. Voor deze periodiek terugkeerende uitgaven legge hij een afzonderlijk boekje aan. Verder ga hij nauwkeurig na aan het eind van iedere maand, op welke post hij nog zou kunnen bezuinigen. Overeenkomstig de eenvoudige levensregels, die wij gesteld hebben, zal altijd nog wel iets, 't zij veel of weinig te bezuinigen zijn. Heeft hij die methode een tijdlang gevolgd, dan kan hij, aan het eind van een tijdperk gekomen, juist nagaan, of hij naar zijn inkomsten te veel of te weinig verteerd heeft en naar die berekening richte hij dan voor het vervolg zijne begrooting in. Wenschelijker ware nog, om van stonde aan met de begrooting te beginnen; doch dat is veeltijds niet doenlijk. Ondervinding moet ook hier wijs maken. Dat is de eenige weg, om tot een juiste balans te komen onzer uitgaven en inkomsten. En daarbij mag als vaste wet wel worden ingeprent, dat ieder te kort altijd worde goed gemaakt door meerder *verdiensten* of door meerder *besparing*.

Op de bron van meerder verdiensten maakten wij reeds opmerkzaam. Wij wezen er reeds op, hoeveel kostbaren tijd ambachtslieden en arbeiders dikwijls laten verloren gaan, dien zij tot eenigen anderen arbeid zouden kunnen gebruiken. Doch hier vooral moet de nadruk gelegd worden op meerdere *besparing*, daar deze zaak in het huishoudkundige leven van volken en individuen een groote, een voorname plaats moet bekleeden.

Het is niet onmogelijk, ja zelfs hoogst waarschijnlijk dat het woord besparing bij sommigen mijner lezers eenigen wrevel opwekt. Of is het geen vrij algemeene verontschuldiging, dat men in onzen tijd van geringe verdiensten en dure levensmiddelen niet aan sparen

denken kan. Is het al niet wel, wanneer vooral de arbeider zooveel bij elkander weet te houden, dat hij althans jaarlijks de kosten kan betalen aan de verzekerings-vereenigingen waarvan hij lid is. Hoe kan er dan spraak zijn van besparing? Neen, prediker in de lucht! gij houdt geene rekening met de werkelijkheid.

Zou dit waar zijn? Zou het ten eenenmale ondoenlijk zijn, om iets van zijn verdiende penningen af te zonderen tegen den onverwachten kwaden dag? Ik geloof het niet. Ik geloof, dat ieder mensch, wien het aan den wil niet ontbreekt, altijd eenigermate aan dien eisch zal kunnen voldoen. De feiten bewijzen het. Een blik op de toestanden der spaarbanken en spaarkassen kan ons daarvan overtuigen. En toch, hoe gunstig ook ons oordeel over de besparing van sommige standen der maatschappij in ons vaderland moge zijn, hen, die wij het liefst zagen sparen, vinden wij nog het minst vertegenwoordigd. Het zijn meestal min of meer gezeten burgers, die de voordeelen van het sparen kennen in ons vaderland. Veel te weinig kent de ambachtsman en de arbeider die. Die leeft veel te veel bij den dag en wordt op allerlei wijze in het vooroordeel versterkt, alsof er voor hem, met zijn matig loon, geen spraak kan zijn van sparen.

Wij achten het daarom een hoogst verblijdend teeken des tijds, dat er langs andere wegen, dan de bestaande spaarbanken, in dezen ten gunste op het volk wordt gewerkt. Zoo heeft men sints het voorgaand jaar ook in ons land postspaarbanken gekregen, die in het naburige Engeland reeds zooveel nut hebben gesticht. De termijn van hare oprichting hier te lande is echter te kort, om over hare werking te kunnen oordeelen.

Dat de besparing nog lang niet genoeg algemeen is, kan wel blijken uit de volgende opgaaf. Van de 1.131 gemeenten in ons vaderland waren er in 1871 slechts 226, die spaarbanken hadden. Bedenkt men, dat van deze 226 er 182 tot de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen behooren en de overige 44 door gemeenten of bijzondere personen en vereenigingen zijn opgericht, dan heeft men natuurlijk alle reden, om genoemde maatschappij dankbaar te zijn voor haren arbeid; maar kan niet ontkend worden, dat haar voorbeeld slechts weinig tot bijzondere navolging heeft geprikkeld. Waar zoovele gemeenten nog verstoken zijn van die nuttige inrichting ware het zeer te wenschen, dat daar, waar geene afdeeling dier Maatschappij bestaat, door andere zorg hierin voorzien wierd. Wel is het getal spaarbanken en bewaargevers jaarlijks toenemende; doch op eene bevolking van ruim 3½ millioen zielen slechts 100.970 bekende spaarders aan te treffen, is geen verblijdend teeken.

Des te meer verheugt ons de oprichting van een ander soort spaarbanken gedurende de laatste jaren in navolging van België. Wij bedoelen de zoogenaamde schoolspaarbanken, die op vele plaatsen reeds zeer schoone vruchten hebben opgeleverd. Gent heeft hier het voorbeeld gegeven. In Juli 1871 had de spaarkas van de gemeentescholen in bewaring eene som van fr. 279.857. In den aanvang hadden in ons land enkele onderwijzers pædagogische bezwaren; doch de resultaten, reeds verkregen, moeten hen wel tot de overtuiging brengen, dat dit een uitnemend middel is, om het kind tot spaarzaamheid op te wekken, die voor zijn verder leven onmisbaar is. Hoe de toestand in Utrecht is kan de volgende statistiek bewijzen, welke ik aan den Heer A. Moens te danken heb.

PROVINCIE UTRECHT.

1876. GEMEENTEN.	SCHOLEN. OPENBARE.	SCHOLEN. BIJZONDERE.	Aantal deelnemers.	Bedrag der inleg-gelden.	Bedrag der terug-gevorderde gelden.
Utrecht.	Kosteloos onderwijs [1]).		987	3827.35	3432.36
	Tusschenschool.		290	619.17^5	344.17
		Diakoniescholen [2]).	254	1308.10	1216.95^5
		Herv. tusschenschool.	257	339.37	92.67
		Havelooze school.	50	78.93	78.29
Veenendaal.	Openbare school.		225	98.23	146.50 [3])
Zeist.	„		150	727.04	[4])
„		Sch. v. d. Ned. herv. gem.	134	334.68	78.03
Nederlangbroek.	„		35	220.—	15.—
Amerongen.	„		117	477.60	364.—
Soesterberg.	„		10	16.54	12.17
Cothen.	„		29	110.09	9.41
Kockengen.	„		8	52.72^5	18.30
Vleuten.	„		51	310.34	70.20^5
IJsselstein.	„		182	1684.82	406.06
Baambrugge.	„		115	763.43	280.30
Harmelen.	„		36	157.75	54.47
Linschoten.	„		36	53.13	21.22
Wilnis.	„		87	393.26	83.51
			3053		

Bijzonderheden.

[1]) Hieronder zijn gerekend vier scholen van die soort.

[2]) Hieronder zijn gerekend drie scholen, waarvan er bij zijn, waar alleen de leerlingen van de hoogste klasse mogen deelnemen. Van de 160 namen er 80 deel.

[3]) Dat meer kan worden teruggevorderd dan ingelegd is een gevolg van kapitaalvorming gedurende 1875.

[4]) Van de teruggevorderde gelden werd geene aanteekening gehouden.

Wanneer men bedenkt, dat alleen langs dezen weg de meeste kinderen het denkbeeld van kapitaalsvorming ontvangen, en wel ten hunnen eigen bate, dan kan niet genoeg, met het oog op de toekomst, de schoolspaarbank worden aanbevolen. Langs dien weg leeren de kinderen van zelf, wat hunne ouders hebben verzuimd; zij leeren vroegtijdig de waarde kennen van een eigen kapitaal, zij leeren vroegtijdig een vluchtig genot voor een duurzaam bezit opofferen. Dit is de redelijke en zedelijke weg, om uit het toekomstig geslacht alle verzet tegen de maatschappelijke orde te bannen. Op de kinderen moet gewerkt worden. Van hen hangt de toekomst af. Hun zedelijke, spaarzame zin zal zich verzetten tegen alle dwaze beroering der maatschappij; want zij zullen zelve welvarend zijn in hun huis. Die besparing der kinderen zal hen ook vroegtijdig alle nuttelooze en schadelijke uitgaven leeren vermijden, die zoo dikwijls den arbeiderstand onteeren. Vroegtijdig zullen ze leeren de waarde van een cent, van een stuiver te kennen, die door de groote menschen (kinderen, als ze zijn) zóó roekeloos aan sterken drank worden uitgegeven, dat dit in één jaar in ons vaderland millioenen bedraagt. Wij zijn geneigd, om alles in rekening te brengen, wat den arbeider dikwijls doet grijpen naar de jeneverflesch; wij nemen gaarne aan, dat zij niet allen tot de dronkaards kunnen gerekend worden, dat hun ruwe arbeid, hun schraal voedsel, hun ontevredenheid en wat niet al, de verklaarbare oorzaken zijn van het verschijnsel. En toch durven wij elkeen den raad te geven: Beheersch eens u zelven, geef eens niet toe aan de gewoonte, leg eens eenige weken achtereen de stuivers weg, die gij aan sterken drank zoudt hebben uitgegeven, wij durven u voorspel-

len, dat gij, behalve uwe bespaarde penningen, uwe gezondheid en uwe krachten zult hebben versterkt en dat gij een vrij wat opgeruimder blik op de u omringende wereld zult werpen. Neem er de proef van, gij zult niet bedrogen uitkomen; gij zelf en uw gezin zult er welvarend door worden.

't Is opmerkelijk, hoe spoedig zich, bij volhardende besparing, van eene kleinigheid een kapitaal vormt. Van 40 cent per week ontstaat in 20 jaar, bij interest op interest, een kapitaal van omstreeks *f* 700.—.

Bespaart een jong mensch dus van af zijn 20e jaar iedere week 40 cent, 't geen bij velen wel aan borreltjes zou kunnen uitgewonnen worden, dan was hij op zijn 40e jaar in 't bezit van een kapitaal van ± *f* 700.—. Hiermee kan een eigen zaakje begonnen worden, en bij vlijt en oppassendheid kan het allicht de bazis van een belangrijk fortuin worden. Dit is de ware weg om tot welvaart en aanzien te komen, en daarbij voor schier ieder bereikbaar. Zegt men, dat die moeielijk is; de eerste stappen zijn altijd 't moeielijkst; maar meent men dan, dat de meeste fortuinen zonder moeite en inspanning verkregen zijn? Hoevelen, die thans het loon van hun eerlijken arbeid genieten, zouden u dit anders kunnen vertellen.

HOOFDSTUK IV.

DE MAATSCHAPPELIJKE WELVAART.

I. DE MAATSCHAPPELIJKE ONGELIJKHEID.

Een eenvoudige aanwijzing van de regelen, die tot huiselijke welvaart leiden, moest voorafgaan aan een wijderen blik, dien wij thans zullen werpen op de maatschappij. De hoofdfout toch, die zoo dikwijls bij de studie van het ingewikkelde maatschappelijk leven plaats heeft en die de meeste plannen en voorstellen ter verbetering krachteloos maakt, is dat men maar al te veel vergeet, dat men moet beginnen met het begin. Er worden heel wat klachten ingebracht over den ellendigen socialen toestand, door geleerden en maatschappelijke hervormers, die de eerste wet van alle welvaart vergeten, de huishoudkunde van het individu. Zij putten hunne wijsheid enkel uit hunne theoriën of hunne boeken, en vergeten zich neder te zetten in de school van het leven. En toch die school van het leven is het, die ons de eerste beginselen en regelen van alle welvaart leert kennen. Wij zouden lust hebben, om tot hen, die uit de hoogte met hunne theorien de menschen meenen te kunnen rijk maken, toe te roepen: Daalt voor een oogenblik af uit uwe hooge sfeer en volgt ons in gindsche hut. Mogelijk zult gij daar van

de eerste beginselen van alle welvaart en volksgeluk meer te weten komen, dan door ijdele bespiegelingen.

Wij, die onze leeringen aan de praktijk des levens hebben getoetst, hebben ons bij vernieuwing overtuigd, dat een eerlijk, vlijtig, ordelijk en spaarzaam leven de onmisbare voorwaarde niet alleen, maar ook de zekere voorspelling is van welvaart en geluk.

Indien dit zoo is (en wie kan er met recht aan twijfelen?) verwondert u dan de verscheidenheid, de ongelijkheid, die er onder de menschen bestaat? Verwondert het u, dat de vlijtige en eerlijke man langzaam vooruitkomt in de maatschappij, terwijl de luiaard en verkwister zich zelven den ondergang bereidt? Want dit, en niets anders, is vooral in onze dagen de oorzaak van de ongelijkheid der menschen. Vroeger moge die ongelijkheid ten gevolge van physieke kracht zijn ontstaan, toen het recht van den sterkste gold; thans, nu er althans in beschaafde landen gelijkheid voor de wet bestaat, geldt het recht van den sterkste slechts in aanwending van meer maatschappelijke deugden.

Stellen wij het volgende voorbeeld. Laat honderd personen hetzelfde kapitaal bezitten, bestaande in een stuk bouwland, het noodige vee en al wat verder behoort tot het boerenbedrijf, dan zal men binnen tien jaren zien, dat sommigen van hen in goeden doen zijn geraakt, terwijl anderen terug gingen en wellicht reeds hun bouwgrond aan de gegoeden hebben moeten verkoopen, om er zelf in daghuur op te arbeiden. Zou de oorzaak van dit verschil niet negen van de tien keeren gelegen zijn in de meerdere bekwaamheid en vlijt, waarmeê de eersten hun arbeid volbrachten? Of zouden de oude deugden onzer vaderen hare beteekenis hebben ver-

loren? Zou onze verlichte eeuw het wel zonder deze kunnen doen? Zouden we nu waarlijk zoover gevorderd zijn, dat wij recht hadden op een deel van den aardbodem, zonder dat wij de eerste zedelijke eischen opvolgden? Neen, nogmaals neen. Iedere dag roept het ons luid toe, dat de mensch die niet arbeidt, ook niet zal eten.

Wij willen niet zeggen, dat wij hierdoor alle bestaande ongelijkheid onder de menschen kunnen verklaren. Er zijn tegenstrijdigheden in het leven, die zelfs den ongevoeligsten mensch moeten treffen. En toch is ook daar dikwijls de ongelijkheid meer schijnbaar. Of benijdt gij den mensch, die in nietsdoen zijn leven doorbrengt of die in brasserijen zijn hoogste geluk vindt? De weldenkende arbeider zal zijn werkzaamheid niet willen ruilen tegen het ijdel en nutteloos bestaan van zulke menschen. Toch gelooven wij gaarne, dat er een tijd zal komen, waarin die tegenstrijdigheden meer zullen zijn opgelost. Doch loopen wij den gang, die de menschheid nog zal moeten doorworstelen, niet vooruit. Zien wij op het heden en merken wij de lichtzijden op, die aan dat heden zijn verbonden.

Ongelijkheid heeft er altijd onder de menschen bestaan. Van oude dagen af spreekt ons elke geschiedenis van armen en rijken, van knechten en heeren. Doch de parias onder de Indiërs, de slaven onder de Grieken zullen toch wel geen beter lot hebben gehad, dan zij, die men liefst in onze dagen de proletariers heet. Of hadden die parias, hadden die slaven zooveel gelegenheid, om zich te bevrijden van 't geen hen drukte, als thans ieder mensch? Leefden zij onder de bescherming van gelijke wetten? Werd hun door de wet de weg zoo gebaand, om tot ontwikkeling van hunne maatschappe-

lijke krachten te komen, als thans gegeven is aan allen?

Wij weten zeker wel, dat hieraan veel ontbreekt. Wij erkennen volmondig, dat het niet gemakkelijk is voor ieder om zich een onafhankelijk bestaan te verwerven: uit gebrek aan kapitaal. Doch zouden zij, die 't hardst daarom roepen, het kapitaal het best gebruiken, zoo het hun werd geschonken? Wij betwijfelen het. Van den anderen kant is menig voorbeeld te vermelden van kapitaal, dat aan oppassende werklieden werd gegeven, die er een goed gebruik van maakten en er een hoogeren trap op de maatschappelijke ladder door bereikten. Ongelijkheid in het lot der menschen zal er altijd blijven bestaan. Het ware ongelukkig, zoo deze wet werd opgeheven. De bestaande ongelijkheid is waarlijk geen willekeur, maar een gevolg van de hoedanigheden, die in de natuur van den mensch liggen. Rousseau, die in zijn geschriften en vooral in zijn verhandeling over de ongelijkheid onder de menschen, den socialisten de meeste paradoxen heeft aan de hand gedaan, om hunne stellingen van gelijkheid te verdedigen, erkent zelf, bij al zijn verheerlijking van den natuurstaat, het onvermijdelijke van den ongelijken toestand der menschen *). En het minste nadenken moet ook ons

---

*) Wij beroepen ons in den tekst bij voorkeur op Rousseau, omdat hij algemeen doorgaat voor den grootsten bestrijder der maatschappelijke ongelijkheid. En zeker dat is hij ook. Maar toch eindigt hij zijn bovengenoemd werk met deze woorden: „De ongelijkheid, die in den natuurstaat niet aanwezig is, put haar kracht en vermeerdering uit de ontwikkeling van onze vermogens en de vordering van den menschelijken geest, en wordt eindelijk *wettig* door de vestiging van den eigendom en de wetten." Ook Rousseau gelooft dus in het wettige van de ongelijkheid. Ons verschil met hem laat zich kort zoo wedergeven. Volgens Rousseau ligt de ongelijkheid niet in de noodzakelijkheid van een geordende samenleving, maar in de ongelijkheid van de voorwaarden van

daarvan overtuigen. Het maatschappelijk leven ware ten eenenmale ondenkbaar zonder dit verschijnsel. De onderlinge hulp, die zulk een heilzamen invloed uitoefent, zou niet bestaan, als het onderscheid tusschen de verschillende standen was opgeheven. Daarbij vergete men niet, dat de ongelijke betrekkingen, vooral ten gevolge van 's menschen eigen schuld zulke groote verhoudingen aannemen. Of is het onmogelijk, dat de meester in zijn knecht zijn evenmensch, de knecht in zijn meester zijn vriend erkent? De trots is het alleen, die den knecht als slaaf, de nijd alleen, die den meester als tyran doet beschouwen. Wij althans kennen nog vele rijken en aanzienlijken, die zich aan hunne onderhoorigen als aan hunne bloedverwanten gehecht gevoelen, die over hun dood vaak oprechter tranen schreien, dan over den dood hunner betrekkingen; terwijl het gelukkig ook geene zeldzaamheid is, dat de onderhoorigen zich als door banden des bloeds aan hunnen meester verwant gevoelen. Waarom zou dan in onzen tijd die oprechte deelneming van vroegere dagen in elkanders lot niet meer kunnen bestaan? Waarom

---

de ontwikkeling der menschen. Wij gelooven zonder twijfel, dat de ongelijkheid in de noodzakelijkheid van een geordende samenleving is gelegen, hoe gaarne wij ook allen in dezelfde voorrechten zagen deelen. De ongelijkheid der menschen vindt haar grond in eene noodzakelijkheid, die alleen door eene andere noodzakelijkheid kan worden opgeheven. Zulk een andere noodzakelijkheid was b.v. op maatschappelijk gebied de fransche Revolutie. Niemand zal ontkennen, dat daardoor een grooter mate van gelijkheid is ontstaan. Doch zij heeft allen slechts gelijk voor de wet gemaakt. Eeuwen zullen wellicht nog verloopen moeten, eer door een nieuwe en noodzakelijke wereldgebeurtenis gelijkheid in hoogeren zin kan ontstaan. Tot zoolang zijn wij door de geordende samenleving gebonden en is de ongelijkheid onder de menschen een groote zegen.

zou het oude fondament der maatschappij, de liefde en de deelneming, niet nog kunnen worden aangemerkt als den grondslag van aller welvaart?

II. HET SOCIALISME.

De vroegere toestand is onmogelijk! Zoo wordt ons uit het kamp der sociaal-demokraten van den tegenwoordigen tijd toegeroepen. En zij zoeken de kwalen, waaraan de maatschappelijke welvaart lijdt, niet bij de individuen, maar bij de inrichting der maatschappij. Den hoofdaanval richten zij daarbij tegen den eigendom. Dezen beschouwen ze als de oorzaak van alle ellenden; daardoor is, volgens hunne meening, nu reeds eeuwen lang de maatschappij bedorven. Heft den eigendom op en gij zult de menschheid redden. Geen ander redmiddel bestaat.

Niemand meene, dat deze redeneering, die in onze dagen zoovele duizenden op het dwaalspoor brengt, eene nieuwe ontdekking bevat. In dit opzicht is het boek van den Hoogleeraar Quack „de Socialisten" genaamd, uitermate leerzaam. Deze geeft ons een overzicht van alle socialistische stelsels van Plato's tijd af tot in onze eeuw; en helder doet hij uitkomen, dat al wat wij dienaangaande thans vernemen, reeds in vroeger eeuwen het brein der menschen benevelde. Middelpunt van al die socialistische stelsels is de opheffing van den persoonlijken eigendom.

Het onderscheid tusschen vroegere eeuwen en thans echter is daarin gelegen, dat die stelling thans veelmeer gevaar loopt algemeen te worden. Voorheen bepaalde zich het socialisme, zoo het optrad in het leven, tot

enkele sekten, zooals de Wederdoopers te Munster, die, ze mochten hier en daar eenige vertakkingen hebben, toch spoedig konden worden bedwongen; of wel het bestond alleen in het brein en in de geschriften van een denker, die zelfs groote moeite had, om zijne denkbeelden gedrukt te krijgen en wiens gedachten dikwijls eerst na zijn dood, en dan nog slechts onder een kleine schare getrouwen, verbreid werden. Tot dezen kunnen o. a. gerekend worden Morelly uit de voorgaande eeuw en St. Simon uit den aanvang onzer eeuw.

Gansch anders is het echter thans. De gevaarlijke en bedriegelijke stellingen van het socialisme loopen thans meer dan ooit gevaar, onder duizenden verspreid te worden. Zoowel de ontzaglijke uitbreiding van de pers in onze dagen, als het recht van vereeniging, bij de wet aan alle burgers toegekend, geven aan de socialistische denkbeelden eene ongekende uitbreiding. Drijvers van zeer verschillend karakter, waarvan sommigen uit wezenlijke belangstelling in het lot der arbeidende klassen, maar anderen uit louter zelfzuchtige oogmerken handelen, tooveren het arme volk luchtkasteelen voor den geest, die hen in den waan brengen, alsof de maatschappij op een verkeerden grondslag rust, alsof allen op denzelfden rijkdom aanspraak hebben, alsof de eigendom de oorzaak is van alle maatschappelijke ellende. En als een vliegend vuur verbreidt zich deze nieuwe heilleer, dit nieuwe evangelie, en het woord bij de daad voegende, grijpen de aanhangers iedere gelegenheid aan, om hunne stellingen in de praktijk ingang te doen vinden. Tot wat wilde uitbarstingen in alle landen heeft dit verschijnsel niet reeds de aanleiding gegeven! De oude noch de nieuwe wereld is daarvan bevrijd gebleven. Of vreesde

men zelfs nog onlangs in Amerika niet voor eene herhaling op groote schaal van staking van den arbeid, zooals in het voorgaande jaar de spoorwegarbeiders alleen deden? Bestaat er niet onder alle klassen en standen der maatschappij in de Vereenigde Staten een heimelijke vrees voor de verborgen vertakkingen eener geheimzinnige vereeniging, die, zoo men meent, het heeft toegelegd op de geweldadige invoering der socialistische beginselen? En heeft Europa niet reeds veel jaren langer onder dat verschijnsel geleden? Is er niet van de omwenteling van 1789 af één bloedstroom door de geschiedenis te ontdekken, die vooral bij elke staatsomwenteling buiten zijne boorden sloeg? Staat niet sedert 1848 het zoogenaamde Roode Spook ieder als een gevreesd monster voor den geest? Loopt de orde van staat en maatschappij niet telkens gevaar, om verstoord te worden?

Hier is het Engeland, dat zoo dikwijls reeds zijn nijverheid door de trades-unions bedreigd zag. Daar Frankrijk, dat in zijn commune van 1870 ons leerde, met welke gevaren de onderste lagen des volks bedreigen. En voorts Duitschland met zijn kolossale uitbreiding der zoogenaamde sociaal-demokratie! Zwaar heeft dit land der wijsgeerte reeds zijn overwinningen op Frankrijk moeten boeten. Rijk en fier geworden door zijne milliarden en de aanwinst van grondgebied, is de stoffelijke rijkdom van Duitschland plotseling toegenomen, maar het heeft door dien rijkdom en het daarmee verzelde zingenot zijn poorten tevens wagenwijd open gezet voor de stellingen van het socialisme. Behoeft het vermeld, dat de dubbele moordaanslag, onlangs op den grijzen keizer gepleegd, den bedorven geestestoestand helder genoeg afspiegelt? En daarbij, als

ware ieder volk nog niet genoeg voor zich zelve, die geduchte Internationale, die hare vertakkingen over alle landen van Europa heeft verspreid en hare leden bij millioenen telt!

En gansch die beweging nu, die de oude maatschappij op hare grondslagen doet waggelen, heeft meerder of minder tot éénig oogmerk: de opheffing van den bijzonderen eigendom. De sociaal-demokraten komen met deze leer niet altijd openlijk voor den dag, omdat ze wel weten, dat eene oprechte bekentenis van hunne eindbedoelingen het volk afkeerig van hen zou maken. Zij vermijden daarom zooveel mogelijk, hunne grondstellingen klaar en duidelijk uit te spreken, en de laatste gevolgtrekkingen kenbaar te maken. Zoo zeggen zij b.v. dat de onteigening van den eigendom zich niet zou uitstrekken tot dat deel van het privaatvermogen, dat voor noodzakelijk gebruik bestemd is, b.v. woonhuizen, kleederen, tuinen enz. Maar zijn dit geene uitvluchten? Want wat zal zulk een bezit baten, als men niemand heeft noch kan krijgen, die voor de instandhouding ervan zorgt. Elke bijzonderlijke dienstbetrekking moet volgens hen vervallen, daar de maatschappij alleen de leiding heeft van alle productieve werkzaamheid.

En wat zullen wij nu tegen deze leer, die het middelpunt van hun stelsel uitmaakt, dat de eigendom moet worden opgeheven, zeggen? Wij zouden allen lust gevoelen, daarop alleen met de woorden van Thiers, die in het jaar 1848 vooral tegenover Louis Blanc over hetzelfde onderwerp schreef, te antwoorden: „Wij waren ten opzichte van sommige zedelijke waarheden zoover gekomen, dat wij die als onbewijsbare axiomata aannamen, omdat ze zoo van zelf spraken. Een

mensch werkt en verdient geld door den arbeid; dat geld gebruikt hij voor brood, voor kleeren of wat dan ook; of wel, hij geeft het aan zijn vrouw, aan zijne kinderen, aan wie hij wil. Dit feit beschouwden wij als het eenvoudigste, meest wettige en het minst voor bewijs vatbare. Dit is zoo niet. Die feiten — zoo roept men ons toe — zijn daden van geweld en tyrannie, en daarvan tracht men de lijdende menschheid te overtuigen. Nu echter die van zelf sprekende feiten zoo schaamteloos worden veroordeeld, nu gevoel ik mij verplicht, om, met het oog op de in gevaar verkeerende maatschappij, het recht van den eigendom te bewijzen, 'tgeen ik meende, dat even zeker vast stond, als de wiskunstige stelling, dat de rechte lijn de kortste afstand is tusschen twee punten. Ik doe dit in de diepe verontwaardiging die mij leerstellingen inboezemen, welke de dochters zijn van onkunde, hoogmoed en valsche eerzucht."

Aldus Thiers in 1848; en waarlijk, is er tegen die bedriegelijke stelling wel veel anders te zeggen? Is het geen axioma, dat de mensch datgene zijn eigendom kan heeten, wat hij met arbeid verdiend heeft? Toch willen ook wij, met het oog op de ruimte van ons werkje, een enkel woord hieraan toevoegen, om de dwaasheid en ongerijmdheid van het socialistische stelsel in het licht te stellen.

Gelijk wij zagen, is de spil, waarom het socialisme zich in vroegere en later dagen altijd heeft bewogen, de opheffing van den bijzonderen eigendom geweest. Doch hierbij blijft het niet. Dit ware ook al te ongerijmd, daar met een bloote opheffing van een bestaande instelling niets gewonnen is, als er niet iets anders voor in de plaats wordt gesteld. Wat is dit

andere? Dit andere is de Staat. Aan wien toch moeten, volgens de socialisten, de eigendommen komen? Aan den Staat, aan den Staat alleen. Deze is de eigenlijke en eenige kapitalist, die zijn arbeid geeft en zijne verdiensten uitdeelt. Wordt dit in al zijne gevolgtrekkingen toegepast, dan wachten zij van zulk een regeling een billijke verdeeling van de rijkdommen, en dus algemeener welvaart. Dan toch is er geene afhankelijkheid meer van kapitalisten, die den arbeider alleen als arbeidskracht aanzien; maar het groote lichaam, dat geen partijdigheid mag kennen, moet zijn zorgen over allen gelijkelijk uitstrekken. Inderdaad! bij een oppervlakkige beoordeeling ligt hierin iets, dat ons aantrekt. Even ongerijmd als ons de stelling in de ooren klinkt, dat alle eigendom moet worden opgeheven, even liefelijk en welluidend ziet die andere kant van de medailje er uit. De Staat allen opnemend in zijn veelomvattende zorg! Wij kunnen ons begrijpen, dat dit van oude dagen af een geliefkoosd denkbeeld van wijsgeeren en denkers is geweest. Met welk een voorliefde schetst ons reeds de Grieksche wijsgeer Plato zulk een gemeenschappelijk leven. Het grove en snoode eigenbelang is dra verdwenen; men wordt alleen gedragen door het besef van de gemeenschap. Het zijn dan ook waarlijk niet altijd de minst edelen geweest, die zich voor zulk een inrichting verklaarden. En al heeft het de eeuwen door tot allerlei bloed- en moord-tooneelen aanleiding gegeven, de gedachte, dat niet het eigenbelang, maar het belang van 't algemeen de spil der maatschappij moet wezen, is een schoone hartverheffende gedachte. En toch behoort ze enkel te huis in de studeerkamer van den denker, in het brein van den wijsgeer, in de poëzie van den dichter. In de werkelijkheid is ze niet in te voeren!

De proeven, die met dit stelsel in de werkelijke maatschappij zijn genomen, kunnen allen als mislukt beschouwd worden. Voor eenige jaren werd er zulk een proef genomen in de vroegere Belgische kolonie St. Thomas aan de golf van Honduras. Naar 't getuigenis van een der medeleden van de kolonie moest daar alles, wat ieder afzonderlijk verdiende, worden afgegeven aan de leidende commissie. De volkplanting ging echter dientengevolge zoo achteruit, dat de meeste kolonisten haar verlieten. Hun gebied kwam aan den Staat Guatemala, onder welks bestuur de overgebleven kolonisten, die thans voor eigen rekening werken, zeer goed vooruitkomen.

Een gedeeltelijk communisme, namelijk een gemeenschappelijk grondeigendom, vinden wij in Rusland. De grond van enkele gemeenten wordt daar van tijd tot tijd gelijkmatig verdeeld. De resultaten zijn echter zeer slecht. Het land wordt gedeeltelijk uitgemergeld, gedeeltelijk slecht gebruikt en de huishoudelijke toestand der menschen blijft steeds zeer onbevredigend.

Er zijn zeker enkele sekten geweest, waar het socialisme een meer blijvend gunstigen invloed gehad heeft. B.v. de Esseërs onder de Joden, de Hernhutters onder de Christenen, en enkele communistische vereenigingen in Amerika; doch het godsdienstig fanatisme speelt hier altijd een hoofdrol. Van een zich opwerken tot een hooger trap van beschaving is geen sprake.

Maar ligt er dan toch in de leus, die b.v. in 't jaar 1848 Louis Blanc tot het fransche volk richtte, geene waarheid: „Het recht op den arbeid!"

„Gij roept ons toe: — met die woorden bestreed hij zijn tegenstander Thiers — gij roept ons toe: Werkt! Maar wij hebben geen veld om te bearbei-

den, geen hout om te bouwen; geen ijzer, om te smeden, geen linnen, noch zijde, noch katoen, om stoffen te maken. — Alles ontbreekt ons om te leven en om te werken, want toen wij geboren werden, vonden wij ons van alle zijden afgesloten; en wetten, die zonder ons en vóór onzen tijd zijn gemaakt, hebben de zorg voor onze toekomst in de wreede handen van het toeval gelegd, en door die wetten zijn de middelen om te werken tot uitsluitend bezit van enkelen geworden. — Werkt! zoo roept gij. — Wij zijn gereed; maar denkt gij, dat wij in dezen afhangen van onzen wil? Werkt! — Noch de vrucht van onzen arbeid, noch het gebruik onzer armen is ons verzekerd. En het eenige, dat men ons aanbiedt, in ruiling tegen onze werkzaamheid, is een loon, dat ons juist zooveel geeft, om niet van honger te sterven, maar ons geen uitzicht biedt op eenige welvaart, noch op die onzer kinderen."

Zoo schreef Louis Blanc in 1848 en wij deelden die woorden in hun geheel mede, omdat de klachten van de sociaal-demokraten van onzen tijd niet juister en welsprekender kunnen worden uitgedrukt. Ook thans is het nog altijd dezelfde taal, die uit dat kamp wordt vernomen: „de middelen om te werken ontbreken aan het volk. De wetten hebben de uitsluitende heerschappij aan enkelen verzekerd. De loonen, die in ruiling voor den arbeid worden gegeven, zijn veel te laag en geven geen uitzicht op eenige welvaart."

Het is vooral het laatste punt, dat met bijzondere voorliefde door de drijvers der partij wordt uitgewerkt. Hun hoofdargument tegen de oude economische leer bestaat hierin, dat er zonder wijziging der maatschappelijke toestanden geen denken kan zijn aan de verbetering van de welvaart des volks, omdat een ijzeren

wet in den tegenwoordigen toestand de loonen beheerscht; en wel de ijzeren wet van vraag en aanbod. Het arbeidsloon is aan dezelfde noodlottige wetten van rijzing en daling onderworpen als de prijs der goederen.

Dit moet voor een deel worden toegegeven. Inderdaad is de volstrekt onbemiddelde arbeider geheel afhankelijk van het meerder of minder werk, dat er in de maatschappij is te vinden. Doch in de hoogste mate overdreven is de voorstelling, alsof een vreeselijk monster den geheelen arbeidenden stand in zijn klauwen had. Dit beeld moge bestaan in de overspannen verbeelding van den dichter, die door dergelijke hersenspooksels gewis een onberekenbaar nadeel sticht; in de werkelijkheid bestaat dat monster niet. Twee onbetwistbare feiten moeten wel bepaaldelijk in aanmerking genomen worden: 1°. dat er duizenden arbeiders zijn, die door hun bekwaamheid zich een tamelijk hoog loon hebben weten te verwerven, en 2°. dat er bij zeer vele arbeidgevers nog wel zooveel persoonlijke belangstelling voor hun werkvolk is te vinden, dat zij niet aanstonds door meerder aanbod van werk tot loonsverlaging overgaan.

Doch voor die sprekende feiten zijn de drijvers der sociaal-democratische partij allen doof of willen doof zijn. Zij schilderen met de levendigste kleuren den ellendigen toestand af, en onwillekeurig laten de arbeiders zich door hunne voorstellingen medeslepen. Te meer, omdat ze hun het zoogenaamde geneesmiddel voor hunne wonden aantoonen en voor hunne maatschappelijke verbetering hen wijzen op den Staat.

Over den invloed, dien de Staat mag uitoefenen op den arbeid der maatschappij, vergunne men ons de volgende opmerking. Er zijn werkelijk enkele takken van het bedrijvige leven, waarbij de invloed van

den Staat op zijn rechte plaats is. Wanneer het geldt wezenlijke belangen van het geheele volk, of belangen, die althans een zeer groot deel van de maatschappij betreffen, en die door bijzondere personen niet zoo zouden worden ter harte genomen als die zaken vereischen, dan is de invloed van den Staat zeer te rechtvaardigen. Dit is b.v. het geval bij den dienst van de post en de telegraphie en tot op zekere hoogte ook de dienst der spoorwegen. Ook groote werken van algemeen nut kunnen dikwijls door den Staat met meerder vrucht worden geëxploiteerd, dan door particulieren. Doch de invloed van den Staat werkt schadelijk, wanneer het succes eener onderneming van het krachtig initiatief en de zelfstandige leiding van één persoon afhangt, die met scherpen blik alle omstandigheden doorzien en alle maatregelen nemen moet, die voor het oogenblik vereischt worden. Staatsambtenaars missen hiervoor de noodige zelfstandigheid, en al wat in dien zin door den Staat wordt ondernomen, heeft zelden duurzame waarde. Al te groote bemoeiing van den Staat leidt tot verlaging van de persoonlijkheid; en de geschiedenis heeft genoeg geleerd dat er alleen persoonlijke krachtsontwikkeling kan zijn, als er vrijheid is *).

Nu kan men wel hartstochtelijk roepen: De Staat, de Staat! Maar indien het een bewezen feit is, dat de industrie, door den Staat ter hand genomen, gewoonlijk tot ondergang bestemd is, wat hebben zij, die om een beter lotsbedeeling roepen, dan gewonnen? Zoo de alvermogende Staat tot onvermogen zal zijn gebracht, tot wien zullen ze zich dan weder wenden om arbeid en

---

*) Zie over de waarde der persoonlijkheid het belangrijk hoofdstuk in J. S. Mill's geschrift „Over vrijheid", getiteld: Persoonlijkheid, een der grondslagen van het algemeen welzijn.

loon? Neen; elk, die met verstand nadenkt, zal moeten erkennen, dat voor het welzijn van het algemeen de nijverheid particuliere onderneming moet blijven, dat daardoor alleen de ondernemingslust kan worden geprikkeld; en dat het voor den arbeider, die vooruit wil, eveneens regel zal blijven, dat hij meerdere welvaart alleen door persoonlijke krachtsinspanning en bekwaamheid zal kunnen verwerven. Dewijl dus de Staat de particuliere nijverheid niet mag vervangen, blijft dus ook de bijzondere eigendom de vaste wet.

Wij zullen niet spreken over de valsche gevolgtrekkingen, die uit het socialistisch systeem worden afgeleid. Wij achten ons Hollanders te verstandig, om aan de mogelijkheid dier gevolgtrekkingen te gelooven. Immers ligt in het stelsel niet alleen opheffing van den eigendom, maar tevens ook opheffing van het familieleven, ja zelfs opheffing van het vaderland. Alles, wat ons lief is en dierbaar, ons vaderland, ons huisgezin zou moeten opgeofferd worden, wanneer ooit het socialisme eene macht werd in den Staat. Wij willen wijzer zijn en de oude banden des bloeds niet verscheuren, maar integendeel allereerst onzen eigen kring gelukkig maken, door te leven voor ons en de onzen, en voorts de oude waarheid niet vergeten, dat wij slechts hierdoor geluk en welvaart om ons kunnen verspreiden. Willen we nu daarmede beweren, dat de toestanden van het maatschappelijk leven volmaakt zijn, dat de wetten, die die toestanden in het leven hebben geroepen, voor geene verbetering vatbaar zijn, en dat alle klachten, die opstijgen uit de borst der lijdende menschheid, zonder onderscheid onbillijk moeten worden genoemd? Zoo wij dit beweerden, zou het slechts een bewijs zijn, dat wij met blindheid waren geslagen en geen acht gaven

op de diepe waarheid, die in het sociale vraagstuk van onze eeuw is gelegen, aan welks oplossing zoovele ernstige mannen van onzen tijd zich wijden. Wat wij bedoelen, zal van zelf in 't oog vallen, wanneer wij nader beschouwen:

III. DE HEDENDAAGSCHE INDUSTRIE, HARE LICHT- EN SCHADUWZIJDE.

Wanneer in onze jeugd onze onderwijzers ons wezen op den vooruitgang der 19e eeuw, dan stonden ze altijd met voorliefde stil bij al die prachtige uitvindingen en ontdekkingen, waartoe de studie der natuurwetenschappen had geleid en die zoovele vruchten aan het menschdom schonken. Inzonderheid was het de uitvinding van de stoommachine, die ons in al haar schoonheid en nut werd beschreven. En dit maakte op ons een geweldigen indruk. Wij vonden onze eeuw en hare reusachtige veroveringen op de stof zoo schoon, dat we niet gaarne in een anderen tijd zouden hebben willen leven.

Hoe veranderd is in korten tijd deze denkwijze! Wanneer men toch het lot van den arbeidenden stand in onze dagen hoort ontleden, dan moeten diezelfde ontdekkingen het tegenwoordig meestal ontgelden. Dan ziet men vooral in de stoommachine en hare toepassing op de fabrieksnijverheid een der voornaamste oorzaken van dat droevig lot. Dan ontdekt de verhitte verbeelding van dichters daarin vooral het groote monster, dat onbarmhartig spot met alle weëen van het menschelijk leven en den mensch met ijzeren noodlottigheid doemt tot een ellendig bestaan.

Wanneer wij vragen, welke nadeelige gevolgen de

hedendaagsche industrie op den arbeidenden stand uitoefent, dan zijn het vooral een viertal, die wij afzonderlijk willen beschouwen, om het meer of minder rechtvaardige van die beschuldiging te ontdekken.

a. In de eerste plaats beweert men, dat, ten gevolge van de reusachtige uitbreiding der nijverheid en de daaruit ontstane oneindige verdeeling van den arbeid, de arbeider zelf tot een werk is veroordeeld, waardoor zijn geest geheel wordt verstompt. De arbeider toch is verplicht den geheelen dag, het geheele jaar, ja schier zijn geheele leven denzelfden werktuigelijken arbeid te verrichten. Zulk een eeuwig terugkeeren van hetzelfde werk zonder eenige afwisseling is een foltering voor lichaam en geest, en heeft op den duur de vernietiging van alle geesteskrachten ten gevolge. Altijd door b.v. genoodzaakt te zijn, om speldekoppen te maken, zijn werk altijd te zien draaien om een en denzelfden eentonigen arbeid, moet op lichaam en ziel verderfelijk werken.

't Kan niet ontkend worden, dat dit verschijnsel inderdaad een vrucht is van de hedendaagsche nijverheid, die, naar gelang van hare ongeloofelijke uitbreiding, het beginsel van verdeeling van den arbeid tot in het uiterste heeft moeten toepassen. Wij zullen de laatsten zijn, om dit verschijnsel gering te achten. De verstomping van den geest des werkmans is dikwijls een onvermijdelijk gevolg. Doch wachten we ons ook hier voor overdrijving.

De verdeeling van den arbeid is een zoo noodzakelijke maatschappelijke wet, dat wij die overal, zelfs bij de eenvoudigste samenleving terugvinden. Van het eerste oogenblik af, dat de mensch voor een deel in de behoeften van anderen tracht te voorzien, terwijl weder anderen in zijne behoeften voorzagen,

is de verdeeling van den arbeid een maatschappelijke wet geworden. Dat die wet nu, ten gevolge van de kolossale uitbreiding van het stoomwezen op de nijverheid toegepast, tot in het kleinste en geringste haar toepassing heeft gevonden, heeft niets, dat ons bevreemdt. Dat daarvan enkelen de slachtoffers worden, is zonder twijfel waar. Doch wat zou men dan willen? Wil men al het goede weder opheffen, dat ten gevolge van dat stoomwezen is ontstaan? Zou men den tijd terugverlangen, toen alleen de rijken in 't genot waren van zaken, die thans de eenvoudigste mensch zich kan aanschaffen? Aan alle voordeelen zijn immers nadeelen verbonden. Elke vermeerdering van goeds brengt kwaads met zich. Wij zullen het lot dier arbeiders, die zich onophoudelijk aan denzelfden werktuigelijken arbeid moeten wijden, niet rooskleurig voorstellen. Doch even ver zijn we er van verwijderd, om hun lot alleen toe te schrijven aan het groote monster der nijverheid, dat hun ziel en lichaam verslindt. Vooreerst toch zijn de meeste ontdekkingen tot stand gekomen, doordat men steeds aan denzelfden arbeid geboeid, zich zelven begon af te vragen, of zoo iets niet gemakkelijker kon uitgevoerd worden. Ten anderen ontbreekt het zelfs den werkman, die 10 à 12 uren daags zich met dergelijken arbeid moet onledig houden, toch nog niet geheel aan vrijen tijd, om zijn geest, dien de arbeid dreigt te verstompen, te ontwikkelen, als hij zulks zoeken wil. Maar ten derde willen wij hierbij opmerken, dat, hoe schijnbaar onbeduidend die arbeid ook moge zijn, hoe betrekkelijk weinig vreugde de arbeider zelf van een nietig fabriekaat geniet, juist die vervaardiging van het geringste hem toch van zijn onmisbaarheid voor

het groot geheel kan overtuigen en hem tot bewustheid brengen, dat de geheele maatschappij op die wijze wordt in stand gehouden. Het geldt hier slechts een vraag van meer of minder: wij zouden hier kunnen herinneren aan het bekende beeld van Paulus omtrent het lichaam met zijne vele leden, waarvan het onbeduidendste even goed als het belangrijkste op zijn vaste plaats is gesteld, en waarvan niet één tot het ander zeggen kan: Ik heb u niet van noode. Dat echter deze toestand voor den arbeider benijdenswaard is, zal niemand beweren. Wat dan ook tot verlichting van hun lot in dit opzicht kan gedaan worden, behoort te geschieden.

b. Ernstiger acht ik de beschuldiging, dat ten gevolge van de groote opeenhooping van de arbeidersbevolking, door het fabriekswezen van onzen tijd, haar zedelijke toestand achteruitgaat. Inderdaad heeft de fabriekindustrie een reeks groote steden in het leven geroepen, waar, door den arbeid getrokken, langzamerhand zich duizenden en duizenden zijn komen nestelen. Nestelen zeggen wij, met nadruk, want inderdaad doet ons dit krioelen van menschenmassa's dooreen meer denken aan een mierennest dan aan een ordelijke samenleving. En zelfs kon 't nog wel zijn, dat dieren de menschen beschaamden in hunne onderlinge verhoudingen. 't Is toch geen zeldzaamheid, dat in zulk een opeenhooping van arbeidersmassa's alles door elkander woelt en krioelt, terwijl de laatste sporen van het familieleven zijn vernietigd. Is het wonder? Man, vrouw en kinderen verlaten met het aanbreken van den dag het huis, om dikwijls elkaar niet voor den avond weer te zien. De armoedige woning en slechte voeding geven geen nieuwe krachten. Maar al te dikwijls is

in de vrije uren de herberg de toevlucht, waar een groot deel van het wekelijksch inkomen wordt verteerd. Van opvoeding der kinderen is geen sprake. De mannen maken van den sterken drank misbruik en de vrouwen ontvangen, dikwijls onder mishandeling, slechts een klein gedeelte van het loon voor hare huishouding. De vrouwen zelven, haar leven in ruw gezelschap moetende doorbrengen, vervallen dikwijls tot liederlijkheid, ja zelfs tot openlijke prostitutie. Zoo zijn de omstreken van groote fabrieken vaak de bakermat van misdaad en schande, en is dezelfde plaats, waar de hooggeprezen industrie hare voortbrengselen vervaardigt, die op tentoonstellingen als anderzins de wereld moeten verbazen, vaak het tooneel van de afschuwelijkste verdierlijking.

Er zijn zeker altijd werklieden, die zich weten vrij te waren tegen zulk een algemeene besmetting. Gelukkig is het huiselijk leven van velen nog niet verontreinigd en zijn er vele werkgevers, die zich het lot hunner minderen aantrekken. Doch dit neemt niets weg van de treurige waarheid, dat het zedelijk leven van duizende individuen opgeofferd wordt aan de belangen der industrie, en dat de besmette dampkring, waardoor elk, die er in leeft, ontreinigd dreigt te worden, alleen door het deelnemend optreden van krachtige zedelijke persoonlijkheden kan worden verbeterd.

c. Een ander nadeelig gevolg van de tegenwoordige industrie zou, zooveel mogelijk moeten verdwijnen: we bedoelen, de vervreemding, die allengs tusschen werkgevers en arbeiders is ontstaan. 't Kan niet ontkend worden, dat de verhouding tusschen deze beiden in kleine bedrijven vertrouwelijker is. Zij komen veel meer met elkander in aanraking. De persoonlijke betrekking

houdt meestal op, zoodra het getal arbeiders grooter is; dan ontstaat er onwillekeurig een zekere mate van onverschilligheid, die licht tot een gevoel van onwil overgaat, als er tegenstrijdigheid van belangen in het spel komt. Is dit een onvermijdelijk gevolg van de uitbreiding van het fabriekswezen, een toestand, die vaak allerlei andere treurige gevolgen, als werkstaking enz. voorbrengt, zoo moet de ondernemer er vroegtijdig op bedacht zijn, om naar middelen en wegen om te zien, waardoor de band tusschen hem en zijn arbeiders, overeenkomstig de behoeften van onzen tijd, nauwer worde toegehaald. Al zal dit nimmer een vertrouwelijk verkeer kunnen zijn, al zullen de maatregelen meer in 't algemeen moeten genomen worden, toch zal de belangstelling die door de werkgevers ten opzichte van hunne arbeiders getoond wordt, van zelf gunstig op de onderlinge gezindheid werken.

d. Wat eindelijk aangaat de kapitaalvorming ten koste van de lagere klassen, door de industrie veroorzaakt, en de beschuldiging die daarop gebouwd wordt, dat de fabriekindustrie het kapitaal in enkele handen opeenhoopt — zouden wij die als rechtmatig moeten erkennen? We zijn hier genaderd tot de hoofddwaling, waarin de arbeider, ten gevolge van valsche voorstellingen, zich zoo lichtelijk laat vervoeren. Het woord „kapitaal" is voor velen, die de beteekenis er van niet begrijpen, een dier groote woorden, waarmede zoo vaak gespeeld wordt, om de hartstochten te prikkelen. Het is voor den arbeidenden stand zoo dikwijls het toovereiland, waar hun verbeelding zich allerlei wonderen van voorspiegelt. En gelukkig, als zij bij tijds nog zich bewust worden van het onbestaanbare dezer tooverwereld. Was ik maar iemand van kapi-

taal! deze klacht wordt telkens gehoord uit den mond der minder bedeelden. En zij hechten dan aan het kapitaal de beteekenis van een vasten, blijvenden, onveranderlijken rijkdom, waardoor degeen, die zoo gelukkig zijn dien te bezitten, zich geluk en fortuin kunnen verschaffen. Niets is meer onwaar. Er is maar één soort van bezit, dat eenigzins zeker is, en 't minst onderworpen aan hooger en lager koersen, namelijk het grondbezit. Het kapitaal daarentegen is niet anders dan de verdienste, die niet wordt verteerd, maar die bewaard en met voordeel belegd wordt. Bij die opvatting kan elk kapitalist zijn, wanneer hij althans de wenken en lessen opvolgt, die wij in onze huishoudkunde hebben gegeven. Ieder, die in het bezit is van eenig bespaard goed, is kapitalist in meer of minder ruimen zin van het woord. Op dezelfde wijze kan de kunstenaar of geleerde, al bezit hij overigens ook niets, kapitalist genaamd worden, daar zijn verzamelde kennis of kunst een zekere bron is voor zijn verdiensten. Evenzoo is het in de nijverheid en met hare ondernemers. Hun vermogen zal aanwassen naarmate van de winst, die hunne zaak, na aftrek van alle onkosten, hen oplevert. Is dit kapitaal nu, dat telkens bij vernieuwing in de onderneming wordt gestoken, de noodzakelijke vijand van den arbeid? Een dwaas, die dat zou denken of althans willen volhouden. Hoe kan er arbeid gegeven worden, zonder kapitaal? Hoe kan er loon worden uitgereikt, en wat meer zegt, loon worden verhoogd, als het kapitaal niet steeds de onderneming in stand houdt en doet aangroeien. De meeste vijanden van het kapitaal kunnen zich dan ook volstrekt geen denkbeeld maken van de geestkracht, den arbeid, de zorgen en wat niet al, die verbonden zijn aan het

drijven eener onderneming. Opgewonden door kwaadwillige stokers, en door het ellendig misbruik van sterken drank, zien ze in hunne verhitte verbeelding hunne werkgevers voor hunne vijanden aan, in plaats van hen als hunne weldoeners te begroeten.

Doch wat is dan waarheid van de bewering, dat, ten gevolge der fransche omwenteling op het eind der voorgaande eeuw, een nieuwe stand in de maatschappij is ontstaan, die door zijn uitsluitend bezit van het kapitaal, de heerschende stand is geworden, en de nietbezittende klassen in dienstbaarheid houdt? Wanneer wij een geschiedkundigen blik op het groote sociale vraagstuk werpen, dan kan het niet ontkend worden, dat werkelijk ten gevolge van die revolutie eene nieuwe heerschende klasse is ontstaan, aan welks heerschappij zich eveneens, volgens den loop der geschiedenis, allengs weer een nieuwe stand zal ontworstelen. Het kapitaal, dat vóór de revolutie hoofdzakelijk in handen was van adel en geestelijkheid, is door den schok, dien de wereld destijds ontving, in de handen van een nieuwe maatschappelijke macht overgegaan. Dat deze op hare beurt geneigd is, om van haar heerschappij misbruik te maken, is niet anders dan een gewoon verschijnsel in de geschiedenis. En wij kunnen dan ook met zekerheid voorspellen, dat vroeger of later de sociale bewegingen van onzen tijd zulke verhoudingen zullen aannemen, dat de thans niet bezittende klassen, van haar recht op een grooter deel der wereld bewust, zich zullen opwerken tot eene macht en op hare beurt het kapitaal zullen bemachtigen. Deze opkomst van den vierden stand is voor niemand, die de geschiedenis kent, twijfelachtig. 't Is echter een gansch andere vraag, of wij geroepen zouden zijn, om 't geen in den

schoot der toekomst verborgen ligt, door gewelddadige en ontijdige maatschappelijke schokken kunstmatig in 't leven te roepen, of niet veeleer alle bezadigde en gematigde menschen zouden moeten samenwerken, om een dergelijke sociale revolutie haren natuurlijken loop te laten.

Zonder twijfel gelooven wij dit. De wereld is voor zulk een nieuwe beweging nog lang niet rijp. In het belang van allen, niet het minst van de arbeidende klasse, hebben wij dan ook gewezen op die wetten van maatschappelijke welvaart, die onverzettelijk geldend zijn. Wij achten elke roepstem, die het volk tot opstand en verzet aanspoort, verderfelijk. En hoezeer wij bereid zijn, om elke poging te steunen, die op de lotsverbetering van het volk is gericht; zoo zouden wij in naam der zedelijke wereldorde wel aan ieder op het hart willen drukken, dat het geluk van den mensch niet in de eerste plaats afhankelijk is van den rijkdom, maar het geluk moet gezocht worden in die oude, onwaardeerbare goederen van tevredenheid en kalmen zin, van vrede en liefde, van trouw en stil genot, een schat dien ieder mensch zich kan verwerven.

IV. MIDDELEN TOT VERBETERING VAN DEN SOCIALEN TOESTAND.

Wij zijn, geheel ons geschrift door, uitgegaan van den naar ons inzicht onwrikbaren grondslag van alle maatschappelijke welvaart, namelijk de huiselijke welvaart. Welke verbeteringen ook in den maatschappelijken toestand nu of in de toekomst zullen worden aangebracht, welk licht ook over het sociale vraagstuk zal worden verspreid, het zal altijd een eerste voorwaarde tot bereiking van welvaart blijven, dat

in den kleinen kring van 't huisgezin de regels der economie, door ons uiteengezet, worden opgevolgd. Dit neemt echter niet weg, dat, waar wij geneigd zijn de oorzaken van de maatschappelijke wonden veelmeer bij de individuen, dan bij de inrichting der maatschappij te zoeken, wij in geenen deele blind zijn voor hetgeen ook maatschappelijk kan gedaan worden, om den toestand van velen te verbeteren. Want inderdaad kan niet worden ontkend, dat er wetten en instellingen zijn, die de welvaart van den afzonderlijken mensch drukken. Een eerste vraag is dus deze: Wat kan de Staat doen?

Wij bestreden met nadruk de meening, alsof de Staat geroepen zou zijn, om arbeid te verschaffen. Van recht op arbeid van het individu tegenover den Staat is geen sprake. Doch moet daarom nu ook de Staat in alle opzichten zweeren bij de verdeeling der rijkdommen, zooals die door de oude economie als wet werd aangenomen? Moet de Staat het *laissez-allez* in die mate toepassen, dat hij zich volstrekt niet bekommert om het lot der minder bedeelden? Zoo ooit ééne gezegende maatschappelijke wet door de oudere staathuishoudkunde is ontdekt en door den Staat in toepassing gebracht, dan is het wel de vrije handel, die aan alle octrooien en privilegien terecht den genadeslag heeft gegeven en die een energie bij de individuen heeft doen ontstaan, waarvan de geschiedenis ons geen tweede voorbeeld kan aanwijzen. Geen wonder dan ook, dat oudere en jongere staathuishoudkundigen eenstemmig zijn in lof over het vrijhandelstelsel. Doch wanneer de Staat nu ontdekt, dat er toch langs anderen weg weder privilegien binnensluipen, dat de nieuwe maatschappij sedert de fransche Revolutie toch weder

onwillekeurig de burgerij ten koste van de lagere standen bevoordeelt en door hare instellingen de gezeten burgers stijft in hun egoïsme, zou de Staat dan niets mogen doen, om de gelijkheid voor de wet meer tot werkelijkheid te maken? Zou hij zich alleen moeten tevreden stellen met het waarborgen van de politieke vrijheid aan allen, zonder tevens iets te doen, om die vrijheid van een tooverformule in een waarheid te herscheppen?

Naar onze meening zeker, doch met de grootst mogelijke voorzichtigheid en liever bevreesd, dat men te veel, dan dat men te weinig zal doen. De Staat vergete nimmer den lagen ontwikkelingstrap, waarop het grootste gedeelte van het menschdom zich nog bevindt, en houde bij al zijn maatregelen tot heil van 't volk dit altijd in het oog. De Staat ga, door de geschiedenis geleerd, van de overtuiging uit, dat hij niet geroepen is om met zijn instellingen de beschaving vooruit te loopen, maar alleen om uitdrukking te geven in zijne wetten aan hetgeen waarlijk volksovertuiging heeten mag. Het niet opvolgen van dien regel is oorzaak, dat het sociale vraagstuk nergens scherper verhouding heeft aangenomen, dan in Duitschland. Te elfder ure wordt de Regeering zich thans daarvan bewust en grijpt naar verkeerde maatregelen, om de beweging te stuiten, doch zelf is zij de oorzaak van die uitbreiding der sociaal-demokratie. Zij heeft het geheele volk zijn politieke vrijheid geschonken door het algemeen stemrecht, maar moet thans ook zelf de bittere vruchten plukken van dit vooruitloopen op de geschiedenis der beschaving. Die politieke vrijheid toch is gemakkelijker te geven, dan maatschappelijke welvaart aan iedereen; van het gemis dier welvaart is men zich door die vrijheid

meer dan vroeger bewust geworden en stormenderhand zou men thans ook de maatschappij willen omverwerpen.

Zulk een voorbeeld is voor ons, kalmer Hollanders, meer dan leerzaam. De Staat reike wel de handen, doch hij houde, op het hooge standpunt van waaruit hij het volk moet regeeren, bij al zijne plannen voor oogen, dat het volk zich geen enkele weldaad laat opdringen, dat de geschiedenis van het menschdom nog haar laatste woord niet heeft gesproken en dat al de wenschen en droombeelden van het menschelijk hart onmogelijk in vervulling kunnen komen.

Wat kan er dan in het heden geschieden? Vooreerst moeten alle hindernissen uit den weg worden geruimd, die den arbeider verhinderen, om tot geheele ontwikkeling van zijn werkzaamheid en zijn persoonlijke vrijheid te komen. De Staat heeft den mensch geen bestaan te verzekeren, maar drage zooveel mogelijk zorg, dat hij een bestaan kunne vinden. Daartoe behoort in de eerste plaats een zooveel mogelijke uitbreiding van het volksonderwijs. De nieuwe thans aangenomen schoolwet is voor ons land een krachtige schrede voorwaarts. Als ieder thans maar gebruik maakt van de gelegenheid, door den Staat hem geopend, dan zal zeker het schoolverzuim vrij wat verminderen en de onkunde zal geen verontschuldiging voor het gemis van welvaart meer kunnen zijn. Een even weldadigen invloed zullen zeker de wetten op den kinderarbeid en op de arbeiders-associatien kunnen uitoefenen. Langzame voortgang in den geest, waarin men reeds hier te lande begonnen is, zal allerheilzaamst kunnen werken. *) Of

---

*) Naar mijn meening biedt Engeland in deze kwestie het ware voorbeeld aan. Zonder dat in het minst het sociale vraagstuk daar is geworden eene politieke partijzaak, die het in Duitschland is en in ons

wettige beperking van den arbeidstijd en van het huwelijk tot de taak van den Staat behoort, moge voor het oogenblik wellicht nog betwijfeld kunnen worden; in het afgetrokkene kan niemand het belang van den Staat in dezen betwisten.

Doch wij herhalen: de meeste middelen tot verbetering van den toestand moeten niet van den Staat en wetten gewacht worden, maar van een deugdelijker verhouding tusschen den arbeidgever en den arbeider; daar de arbeid een zedelijke band tusschen beiden vormt, op wederzijdsch belang gevestigd. Gaan we thans nog kortelijk na, wat met recht van beide partijen in het sociale vraagstuk kan geëischt worden.

a. Plichten der arbeidgevers.

Een der eerste plichten, die de arbeidgever jegens den arbeider te vervullen heeft, betreft diens verstandelijke ontwikkeling. Het mag inderdaad bevreemdend heeten, dat nog zoo weinigen tot het besef van dien plicht zijn gekomen. Zeer veel arbeidgevers zien in hun ondergeschikten louter de arbeidskracht; naar hunne meening staan ze op gelijke lijn met hunne machines, die immers ook haar arbeid verrichten, om de produkten der onderneming voort te brengen. „Wat hebben

---

vaderland dreigt te worden, zonder in het minst eenige verandering te brengen in de beide groote groepen der Whigs en Tories, heeft de Engelsche regeering reeds lang begrepen, dat zij in dezen handelend moest optreden. Er bestaan sedert jaren fabriekinspekteurs, die van wege den Staat voor de getrouwe opvolging der wetten op den arbeidstijd, den kinderarbeid enz. waken. — Dat men in Duitschland en ook hier te lande van de sociale kwestie eene politieke partijzaak maakt, kan slechts ten nadeele van den socialen toestand werken. —

wij er eigenlijk mede te maken," denken misschien velen in stilte, „of die arbeiders nu menschen zijn? Voor ons hebben ze alleen waarde, voor zoover zij hun arbeid geven in ruil tegenover het loon."

Naar mijn meening staan we hier bij de hoofdreden van de beweging in de arbeidersbevolking. Die koele onverschilligheid omtrent hun lot, die liefdelooze behandeling, die zelfzuchtige berekening zijn voor een groot deel de verborgen oorzaak van de muiterij en de verbittering, die zoo dikwijls onder het volk leven. Wanneer de ondergeschikten zien, dat hunne meesters, in plaats van belang in hen te stellen, hen nauwelijks aanzien en het menschelijke vergeten, dat in hun gewichtige arbeidskracht is gelegen, hoe licht ontstaat dan een kiem van bitterheid; hoe licht spannen voorts de verbitterde menschen tot een vereeniging samen, die wraakneming bedoelt tegenover de machtigen en grooten der wereld!

Ik geloof niet te zullen worden tegengesproken, wanneer ik beweer, dat, wanneer even warme belangstelling van de zijde der ondernemers in hunne arbeiders bestond, als thans onverschilligheid, dan nimmer het sociale vraagstuk zulke geduchte en vreeswekkende verhoudingen zou hebben aangenomen, als waarvan de jongste jaren in verschillende landen getuigen. Ieder toch kan in kleinen kring nagaan, hoe oprechte zorg en liefde voor onze onderhoorigen ook van hunne zijde een gehechtheid ten gevolge heeft, die dikwijls zeer treffend is.

Ik weet wel, dat men zich met allerlei verontschuldigingen van zulk een zorg tracht af te maken.. „Ondank is immers 's werelds loon. De arbeiders zijn het niet waard. Zij kunnen slechts door strenge maatrege-

len gedwongen worden," en dergelijke verontschuldigingen meer zweven op veler lippen. Maar ik weet ook, dat, al heeft men zich in zijn weldaden nu en dan bedrogen gezien, dit geen recht geeft, om uit de hoogte van een ijskoude levenswijsbegeerte zich aan elke belangstelling te onttrekken. Ik weet ook, dat tegenover de gevallen van „ondank is 's werelds loon" honderde andere gevallen staan, waarin men door oprechte deelneming in het lot der minderen hun hart heeft gewonnen. En het hart moet gewonnen zijn, wil men ooit op een betere verhouding tusschen kapitaal en arbeid hopen.

Tot de zorg nu, waartoe in de eerste plaats de ondernemer verplicht is, behoort het onderwijs. 't Mag hem niet onverschillig zijn, of zijne arbeiders de eerste beginselen van onderwijs hebben genoten; en evenzeer moet het zijn doel zijn, hun genoegzaam vrijen tijd te laten, ten einde dit onderwijs op herhalingscholen, ambachtscholen enz. verder aan te vullen. In plaats van geen werkman in dienst te nemen, die de lagere school niet heeft bezocht, staan vele ondernemers haar vijandig tegenover en verkeeren in den treurigen waan, dat het onderwijs slechts kan dienen, om de zelfstandigheid van den arbeider overmatig te bevorderen. En hoe zelden treft men wezenlijke belangstelling bij de ondernemers aan in het voortgezet lager onderwijs. Wel verre van hun eigen belang te bedenken, omdat dit onderwijs het beste wapen is tegen verwildering van het opkomend arbeidersgeslacht, zullen zij dikwijls geneigd zijn, om dergelijke nuttige instellingen tegen te werken. Er is eene streek in ons vaderland, waar gelukkig een gansch andere geest heerscht. Dat is het nijvere Twenthe. Daar bestaan aan de tallooze fabrieken verbonden scholen, waar overvloedige gelegenheid

tot onderwijs is. De welvaart dier streek, die van algemeene bekendheid is, moet dan ook gewis gedeeltelijk aan dien ijver en die zorg der ondernemers worden toegeschreven. Mocht dit in andere streken van ons land meer en meer navolging vinden. Mochten allen meer en meer begrijpen, dat, hoe minder de arbeider als een machine, hoe meer hij met verstand en oordeel werkt, de algemeene welvaart zal toenemen. Van zulk een ontwikkeling zal zeker een betamelijk gevoel van zelfstandigheid het gevolg zijn; meerdere knappe werklieden zullen zich bemoedigd gevoelen, om zelf iets te ondernemen; doch verzet en muiterij zullen er niet door worden veroorzaakt; want deze tieren alleen welig, waar onkunde, bijgeloof en sterke drank de heerschende machten zijn.

Bijna nog meer dan door zijn zorg voor de school, kan de arbeidgever op zijn ondergeschikten door persoonlijken omgang invloed uitoefenen. Wel verre van dezen alleen als stomme arbeidskracht aan te merken, moet het bewustzijn in hem leven, dat hij geroepen is, om aan hunne opvoeding mede te werken. Hij werkt vooral op hen door zijn voorbeeld, dat meer dan vermaning en straf kan uitwerken. Elk woord, elke handeling die niet den gestrengsten toets der zedelijkheid kan doorstaan, moet door hem worden vermeden, en pronk en weelde, die zoo licht tot nijd en afgunst voeren en tot genotzucht prikkelen, zooveel mogelijk beperkt worden.

Dat ook de vrouwen en dochters der arbeidgevers veel tot de goede gezindheid der abeiders kunnen bijdragen, valt van zelf in het oog. Indien zij aan modedwaasheden toegeven, dan ligt het voor de hand, dat

ook de vrouwen der ondergeschikten een groot deel van haar inkomen aan zwier en pronk zullen verkwisten. De eerste kunnen dikwijls in persoonlijke betrekking tot de andere treden en haar opmerkzaam maken op alles wat hare welvaart kan bevorderen of in den weg staat. Als de vrouw of dochter van den ondernemer de arbeidersfamilie met raad en daad ondersteunt, dan zal dat gezin zeker niet in den ondernemer den gevoelloozen egoïst erkennen, dien zij licht in hem zien, als er volstrekt van diens zijde geene belangstelling bestaat in zijn lot. In die persoonlijke belangstelling in het lot der arbeiders blijven altijd de Engelsche Methodisten in menig opzicht voorbeeldig. Wanneer hunne raadgevingen niet piëtistisch waren, maar gezond gevoel verrieden en op de zedelijkheid waren gericht, dan zouden zij geheel ten voorbeeld kunnen gesteld worden.

Dat ook de patroon tot den arbeider in een nauwer betrekking kan komen, door belang te stellen in hunne samenkomsten en vereenigingen, behoeft geen betoog. Overal, waar dit geschiedt, wordt men na korter of langer tijd de goede vruchten gewaar. Als de fabrikanten de inrichtingen steunen, die den arbeiders genot of voordeel verschaffen, die hun zorg voor de toekomst, hun gevaar voor armoede, voor ziekten en gebreken verminderen, of, wanneer zij, gelijk in Duitschland bij de Schulze-Delitsch voorschotbanken, het grondkapitaal verschaffen, dan kunnen de gezegende gevolgen voor beide partijen niet achterwege blijven. De patroon zal zelfs wijs doen, er zich mede te bemoeien, daar die vereenigingen, al worden zij met een oorspronkelijk goed doel opgericht, licht een revolutionair karakter aannemen.

Het meest schijnen de belangen van arbeidgevers en arbeiders tegenover elkander te staan met betrekking

tot arbeidsloon en arbeidstijd; men meent, dat het belang van den arbeidgever zeer lage loonen en zeer lange werktijden vordert. Dit is echter in 't geheel niet juist. Integendeel, geheel afgezien van de algemeene menschlievendheid, is het bepaald in zijn nadeel, om zijn arbeiders bovenmate in te spannen, en hun een loon te geven, dat hunne lichamelijke en geestelijke krachten niet behoorlijk kan in stand houden.

Natuurlijk is niet elke arbeid even vermoeiend; doch er zijn werkzaamheden, die in gebogen houding moeten verricht worden, en die door een te langen duur al licht tot overspanning aanleiding geven. Overigens bestaat voor elken arbeid een maximum van uren, die men daarmede kan bezig zijn; wordt die bepaalde tijd overschreden, dan vermindert ook naar evenredigheid de waarde van het voortgebrachte; terwijl de gezondheid van den arbeider wordt ondermijnd. Een verstandig ondernemer zal dus hier zijn eigen belang wel bedenken, dat tevens het belang is van zijne ondergeschikten. Hij zal het Engelsche spreekwoord: „Tijd is geld" wel in alle opzichten als levensregel aannemen; doch nooit zoo overdrijven, dat hij zijn arbeiders geen behoorlijken rusttijd zou gunnen. *)

Wat het loon betreft, moet dit zoo zijn ingericht,

---

*) Karl Marx haalt in zijn werk (dat overigens van sofisten samenhangt) „Das Kapital" allerbelangrijkste voorbeelden van schandelijke exploitatiezucht van arbeidgevers. O. a. deelt hij op pag. 236 (2e uitgave) mede het volgend staaltje van een fabriekant, die, het bovengenoemd engelsch spreekwoord in al zijn consequentie toepassende, dagelijks slechts 10 minuten over den tijd liet werken, en bekende dat deze oogenblikjes hem jaarlijks een winst van 1000 pond sterling gaven. — Dat voor zulken een wet onmisbaar is, zal niemand kunnen ontkennen. Evenmin, dat die misbruiken op kleine schaal wellicht ook in ons land zullen gevonden worden.

dat de arbeider daarvan met vrouw en kind kan leven en de regelen opvolgen, die eene gezonde huishoudkunde hem voorschrijft. Wij zullen de laatsten zijn, om te ontkennen, dat de arbeidskracht, evenals iedere waarde, onderhevig is aan rijzing en daling van den prijs, die er voor betaald wordt, en de loonen dus in vele gevallen niet zoo hoog kunnen stijgen als in alle opzichten gewenscht was. Dit is zonder twijfel een treurig gevolg van den noodzakelijken toestand der hedendaagsche maatschappij, treurig, omdat het hier menschen geldt, met hunne gezinnen, met hunne behoeften. Elke ware verbetering, die de toekomstige huishouding der maatschappij dan ook in dezen zal aanbrengen, zullen we van harte toejuichen. Doch vergeten we niet, wat wij reeds vroeger zeiden. Vele arbeiders weten zich door inspanning en ijver een vrij hoog loon te verwerven. Ze weten door zuinigheid en overleg zich een onbezorgder en gelukkiger lot te verschaffen, dan vele voor 't oog rijke en voorname personen bezitten. Ten andere: Vele ondernemers hebben genoegzaam hart voor hun ondergeschikten, om niet van iedere gelegenheid tot loonsvermindering gebruik te maken. Ten derde: Een onwaarheid is het, dat de arbeid, en dus ook het loon voor den arbeid, de eenige factor zou zijn, waarmede de ondernemer rekening moet houden, om de waarde zijner producten te bepalen. Van honderd andere factoren is de waarde nog afhankelijk en niet alles is winst, wat men zoo gelieft te noemen (gelijk wij op bl. 22 en volg. reeds met een enkel woord hebben aangeduid). En eindelijk: Wettelijke bepalingen op den arbeidstijd, op vrouwen- en kinder-arbeid oefenen een gunstigen invloed uit op de vraag naar arbeidbeidskracht en dus op het loon.

Hoe beter dus de arbeider werkt, hoe meer de ondernemer zijn eigen belang weet te vereenigen met het belang zijner ondergeschikten, hoe krachtiger de Staat, waar 't noodig is, optreedt, om 't geen zelfzucht aan den eenen en onverstanid aan den anderen kant niet vermogen, door deugdelijke bepalingen in 't gelijk te brengen, des te meer zal de disharmonie tusschen de verschillende standen der maatschappij verdwijnen, des te meer welvaart zal er heerschen.

't Komt dus in het sociale vraagstuk enkel aan op een vermeerdering van zedelijkheid. Van zedelijkheid bij den arbeidgever, wiens welbegrepen eigenbelang hem moet leiden, om den mensch in den arbeider te erkennen. Van zedelijkheid bij den Staat, die, verheven boven allen hartstocht, even ver verwijderd moet zijn van al te diepe ingrijping in het individueele en maatschappelijke leven, als van een onverschillig overlaten aan den natuurlijken loop der dingen, die door den slechten aard der menschen dikwijls een verderfelijke loop is. Van zedelijkheid eindelijk bij den arbeider, die evenzeer als de arbeidgever plichten te vervullen heeft.

b. Plichten der arbeiders.

De eerste plichten van de arbeiders tegenover hunne meesters zijn vlijt en belangstelling. De arbeider moet hart hebben voor de zaken, die de arbeidgever drijft. Niet alleen legt de algemeene menschenliefde hem dezen plicht op, maar ook zijn eigen belang; want meer of min gaan de belangen van beide partijen hand aan hand. Slechts dan als de onderneming een goede winst afwerpt, kan de abeidgever zijnen ondergeschikten een

ruim loon betalen en andere voordeelen doen genieten. Is de hoeveelheid en hoedanigheid van 't voortgebrachte gering, kan de arbeidgever weinig verdienen en hij zal dikwijls verplicht zijn, om zijne zaken in te krimpen of geheel aan kant te doen. De sociaal-demokraten beweren, dat de toestand van de arbeiders des te gunstiger is, naarmate zij minder voortbrengen. Zij spiegelen dit aan het volk als een gevolg van de ijzeren wet van vraag en aanbod voor, onder de bewering, dat meerdere produkten de marktprijzen verlagen en dus ook het bepaalde loon verminderen Dit is een bepaalde onjuisheid. Richtte zich b.v. het loon naar de kosten van het levensonderhoud, dan moest het dalen, wanneer het brood goedkooper wordt, terwijl het loon integendeel meestal stijgt, omdat die goedkoopheid de groote menigte vergunt om een deel harer inkomsten voor andere behoeften, inzonderheid voor fabrikaten, aan te wenden, zoodat de industrie, die dan meer abeidskracht noodig heeft, genoodzaakt wordt hooger loon te betalen.

Toch wordt deze leugen staande gehouden en heeft vooral in Duitschland, maar wellicht ook reeds in ons vaderland, het gevolg gehad, dat vele arbeiders op onbegrijpelijk lichtzinnige en gewetenlooze wijze hunne plichten tegenover hunne arbeidgevers hebben verzaakt. In Duitschland hebben dientengevolge een menigte ondernemingen den arbeid moeten staken en werkten ook fabrieken zelf een tijdlang met verlies.

Het moge waar zijn, dat er ondernemers zijn, die op schandelijke wijze van de arbeidskracht hunner ondergeschikten misbruik maken; even waar is het, dat de grens van het geoorloofde door de andere partij in het vraagstuk evenmin straffeloos wordt overschreden.

Wie ook der beide partijen inbreuk maakt op den zedelijken band, die ze vereenigt, is aansprakelijk voor de gevolgen, die de zedelijke wereldorde noodzakelijk over hem moet doen komen. Wij kunnen dus niet genoeg nadruk leggen op den plicht. Den plicht — zeggen wij, van vlijt en oppassendheid, en denken onwillekeurig hier aan de schoone woorden van den dichter:

Ik heb een vriend met ijzeren hand
En koel gebiedend oog,
Met recht gevoel en kloek verstand;
Doch vaak wel norsch en droog.

Zijn woord voor mij, zijn wil is wet,
Zijn werken is gebod;
Wee, zoo mijn ziele zich verzet —
Hij rooft mij elk genot.

Hij stoort mij soms in 't zaligst uur
Bij lust en feest een lied,
Als in de weelde der natuur
Mijn droomend hart geniet.

Hij jaagt mij van de liefste plek,
Hoe zoet de morgen lacht,
En sluit mij op in 't eng vertrek
Daar lastige arbeid wacht.

Hij dwingt mij kalm te zijn en sterk
Terwijl mij 't harte bloedt,
En als ik ween, dan zegt hij: werk!
Als ik niet kan: gij moet!

Hij baart mij strijd, hij geeft mij rust
In zorg of zweet verdiend;
Hij is mijn last, hij is mijn lust,
Mijn plaag en toch — mijn vriend.

Want volg ik hem, dan rondom mij
Schept hij mij vrede en licht,
En stemt mij 't hart zoo ruim, zoo vrij.
Hoe is zijn naam? — *De plicht.*

Geen schooner dichtregelen zijn mij bekend, dan deze. Zij zijn gegrepen uit den strijd en de worsteling van het menschelijk hart en houden toch omhoog, als de eenige vaste banier voor ieder leven: de vervulling van den plicht. Dit geldt een ieder, maar het geldt ook hem, die zijn leven in den dienst van anderen heeft gesteld. Het is wel gemakkelijk, om met het oog op sommige in 't oog vallende feiten, weeklachten aan te heffen over de slavernij, waartoe de arbeidenden stand is veroordeeld. Maar in zekeren zin moeten wij allen slaven zijn, de een den ander dienen. Het komt er maar op aan, in welk een gemoedstemming onze arbeid wordt verricht. En dan — wij zagen 't reeds — hoevele lichtpunten kan ieders leven, goed opgevat, hem aanbieden. 't Is geen droombeeld van den dichter, maar 't kan waarheid zijn voor elken mensch, die de gezonde regelen der huishoudkunde opvolgt, dat de hoogste mate van aardsch geluk bereikbaar is in den eenvoudigsten kring. Ik las dezer dagen ergens de volgende schoone woorden: „Te werken om zijn brood te verdienen, is de harde wet der noodzakelijkheid; te werken, om het lot van ouders te verzachten, die u met veel moeite en opoffering tot een man hebben gevormd, is een zoete taak voor een dankbaren zoon; maar te werken, om een nieuw gezin te stichten, om het bestaan der vrouw te verzekeren, die uwe gezellin door het leven zal zijn, om de toekomst der kinderen te bereiden, die na u uwe plaats op aarde zullen innemen, dat is het hoogste geluk en de hoogste roem van den man, dat is de vervulling zijner bestemming."

De meeste menschen kunnen, zelfs bij onze tegenwoordige maatschappelijke verhoudingen, die bestemming bereiken, als ze slechts willen, ernstig willen.

Maar dan moeten ze ook afstand doen, van alles wat hun slechts een vluchtig en ingebeeld genot geeft. Zij moeten zich geheel toewijden aan het gezin, waarvoor zij willen leven.

Dat dan toch meerderen wijs wierden, en niet uit verbittering of uit jaloezie of uit gekrenkte eerzucht het geluk verwierpen, dat hun in onze beschaafde maatschappij in zoo vele opzichten zoo ruimschoots en welwillend wordt aangegeboden!

Met dezen wensch eindigt de schrijver van dit werkje zijn arbeid. Het is zijn vaste overtuiging, dat wel altijd een groot deel der menschen zich tevreden zal moeten stellen, om door arbeid in den dienst van anderen in hun onderhoud te voorzien. Vervult echter ieder zijn plicht, beantwoordt de verhouding tusschen de beide partijen in het vraagstuk van den arbeid aan de eischen van rede en gezond verstand, en de praktijk aan de hoogste wet der zedelijkheid, oefent de Staat zijn gezag uit, daar waar dit onmisbaar is; dan durven wij hopen, dat althans ons vaderland gespaard zal blijven voor gewelddadige sociale revoluties en dat langs den kalmen weg van de ontwikkeling des volks, van de goede gezindheid der hoogeren en van geleidelijk toegepaste wetgeving, steeds door huiselijke welvaart meer maatschappelijke welvaart en wezenlijk volksgeluk komen zal.

Door A. TER GUNNE *te* DEVENTER *is mede uitgegeven en alom verkrijgbaar gesteld:*

LEVENSWIJSHEID

HET MIDDEL TOT GELUK,

DOOR

Samuel Smiles,

SCHRIJVER VAN „HELP U ZELVEN," „KEN U ZELVEN" ENZ.

Uit het Engelsch,

VOOR NEDERLAND BEWERKT DOOR

J. A. BIENTJES,

LEERAAR AAN DE HOOGERE BURGERSCHOOL TE AMSTERDAM.

Bij al het verdienstelijke, dat de boekjes van SMILES hebben, lijden zij echter aan eene minutieuse uitvoerigheid van berichten omtrent Engelsche personen en Engelsche omstandigheden, die voor ons Publiek van geen belang zijn.

Bij deze bewerking is alleen het **wezenlijke** behouden en al het overtollige achterwege gelaten. Bovendien is het besprokene hier en daar met onze Nederlandsche toestanden in verband gebracht.

Op deze wijze heeft men gemeend, het werkje inderdaad tot een ***Volksboek*** voor *ons* Publiek te maken; terwijl de Uitgever van zijn kant hiertoe heeft medegewerkt, door den prijs op *f* **1.40** te bepalen, en het daardoor onder 't bereik te brengen van hen, voor wie het hoofdzakelijk geschreven is.